

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Michaela Filipa Dobešová

ZÁZRAČNÉ A MILOSTNÉ OBRAZY PANNY MARIE VE SLEZSKU

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Ing. Jan Royt, CSc.

2010

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Praze dne 1. července 2010

.....

Poděkování patří především mému vedoucímu bakalářské práce, prof. Janu Roytovi za cenné připomínky. Dále chci poděkovat všem duchovním a církevním pracovníkům, P. Martinovi Kubešovi, P. Stanislavu Lekavému, P. Pavlovi Cieslarovi, pracovníkům archivu ve Slezském zemském muzeu v Opavě, v archivech v Jeseníku i Ostravě, dr. Tomáši Grimovi z archivu Národního katastrálního úřadu v Praze za pomoc v získávání materiálu, a v neposlední řadě také děkuji svému otci dr. Ivanu Dobešovi za jeho veškerou podporu.

Obsah

I. ÚVOD.....	6
II. STAV DOSAVADNÍHO BĀDÁNÍ.....	7
III. HISTORICKÉ VYMEZENÍ ÚZEMÍ SLEZSKA.....	9
2.1. STRUČNĀ HISTORIE SLEZSKA.....	10
2.1.1. K pŕvodu názvu „Slezsko“.....	10
2.1.2. Počátky historického Slezska (do 10. století).....	10
2.1.3. Slezská země mezi Přemyslovci a Piastovci.....	11
2.1.4. Dělení a kolonizace Slezska.....	12
2.1.5. Slezsko za Přemyslovců.....	13
2.1.6. Období vlády Lucemburků ve Slezsku.....	14
2.1.7. Doba předhusitská a husitská na území Slezska.....	15
2.1.8. Slezsko v období bojů o český trůn.....	16
2.1.9. Doba reformace ve Slezsku.....	17
2.1.10. Slezsko za vlády Habsburků.....	18
2.1.11. Tricetiletá válka.....	19
2.1.12. Rekatolizace a Slezské války.....	20
2.1.13. Reformy v Rakouském a Pruském Slezsku.....	21
2.1.14. Slezsko v době napoleonských válek.....	21
2.1.15. Slezsko za doby vídeňského kongresu a revoluce 1848 – 1849.....	22
2.1.16. Slezsko jako součást Rakouska-Uherska a německé říše.....	23
2.1.17. Slezsko v období světových válek a v době meziválečné.....	25
2.1.18. Slezsko v 2. polovině 20. století.....	27
2.2. SLEZSKO A KŘEŠŤANSTVÍ.....	28
2.3. PRAMENNÝ MATERIÁL.....	29
2.3.1. Pisemné prameny.....	29
2.3.2. Nepsané prameny.....	30
2.3.3. Hranice území českého Slezska.....	31
IV. MARIÁNSKÝ KULT A ÚCTA K OBRAZŮM VE STŘEDOVĚKU.....	32
3.1. Slezské gotické umění.....	33
3.2. Liturgie a lidová zbožnost.....	34
3.3. Středověká poutní tradice a uctívaná místa ve Slezsku.....	34
V. MARIÁNSKÝ KULT A ÚCTA K ZĀZRAČNÝM OBRAZŮM V NOVOVĚKU VE SLEZSKU.....	35
4.1. BAROKNÍ UMĚNÍ VE SLEZSKU V RĀMCI POUTNÍCH MÍST.....	36
4.2. VÝZNAM BAROKNÍ POUTĚ.....	38
4.3. MOTIV PANNY MARIE POMOCNÉ VE SLEZSKÉM MALÍŘSTVÍ 18. STOLETÍ.....	39
STRUČNÝ POHLED NA ÚCTU K MILOSTNÝM OBRAZŮM DNES.....	41
VI. KATALOG MILOSTNÝCH OBRAZŮ S POUTNÍMI MÍSTY VE SLEZSKU.....	42
PIARISTICKĀ KOLEJ S KOSTELEM PANNY MARIE TĚŠITELKY.....	42
<i>Obraz Panny Marie Utěšitelky</i>	42
POUTNÍ KOSTEL PANNY MARIE POMOCNÉ Z UHLÍŘSKÉHO VRCHU U BRUNTĀLU.....	43
<i>Obraz Panny Marie Pomocné</i>	44
SHOŘELÝ OBRAZ PANNY MARIE V BÍLÉM KOSTELCI U KRNOVA.....	44
<i>Obraz Panny Marie Čenstochovské</i>	44
POUTNÍ KOSTEL POVÝŠENÍ SV. KŘÍŽE A PANNY MARIE BOLESTNÉ NA CVILÍNĚ.....	45
<i>Milostný obraz Panny Marie Bolestné</i>	46
FARNÍ KOSTEL SV. JAKUBA VĚTŠÍHO V HORNÍCH DOMASLAVICÍCH.....	47
<i>Obraz Panny Marie s Ježíškem</i>	48
POUTNÍ KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE V HRABYNĪ.....	48
<i>Obraz Panny Marie Hrabynské</i>	49
<i>Madona Fryštátská</i>	52
FILIĀLNÍ KOSTEL SV. JUDY TADEĀŠE A ŠIMONA V LÍSKOVCI.....	53

<i>Obraz Panny Marie s dítětem</i>	53
BÝVALÁ KOLEJ JESUITŮ S KOSTELEM SV. JIŘÍ A SV. VOJTĚCHA V OPAVĚ	53
KONVENT MINORITŮ S KOSTELEM SV. DUCHA V OPAVĚ	54
<i>Panna Maria Pomocná</i>	55
FARNÍ KOSTEL SV. JOSEFA VE SLEZSKÉ OSTRAVĚ	55
MADONA ZE SLEZSKÉ OSTRAVY	56
FARNÍ KOSTEL NAROZENÍ PANNY MARIE VE STARÉM BOHUMÍNĚ	56
<i>Panna Maria Starobohumínská</i>	57
FARNÍ KOSTEL SV. VAVŘINCE V HORNÍM TĚRLICKU	57
<i>Obraz Panny Marie Ustavičné pomoci</i>	57
POUTNÍ CHRÁM PANNY MARIE A FARNÍ KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE VE ZLATÝCH HORÁCH	58
<i>Obraz Panny Marie Pomocné</i>	59
VII. ZÁVĚR	60
VIII. PŘÍLOHY	61
8.1 SEZNAM LITERATURY	61
8.2 SEZNAM PRAMENŮ	64
8.3 SEZNAM VYOBRAZENÍ	65
8.4 RESUME	68
8.5 ABSTRAKT	69

I. Úvod

Na současném českém území Slezska se nachází více než 30 poutních míst, a míst zvláštní zbožnosti směřující úctu k Panně Marii. Tento fakt podtrhuje, že je nutné se v rámci tématu práce vymežit, a to z důvodu rozsahu těchto míst, na území českého Slezska pouze na nejnámější lokality, které v současnosti tvoří obraz poutních tradic a mariánské úcty na tomto území. Podmínkou pro uchopení tématu je ve stručnosti vyličení historie Slezska a jeho souvztažnosti ke sledovaným lokalitám poutních míst a to především proto, abychom pochopily linii vzkvétající, ale také v průběhu minulosti ochuzované země Slezska.

Práce se tady pokusí o shrnutí zásadních děl, obrazů Panny Marie na území českého Slezska, nastínění jejich původu, historického vývoje a vyslovení ikonografické interpretace v porovnání s díly ostatními, ze kterých mohou vycházet, či z kterých je zřejmá silná inspirace. Neméně podstatnou složkou při kompilování práce budou legendy, které třebaže nemusí být věrohodné, nesou i přes opředení mýty podstatu obrazů, jejich sílu a důkaz o povědomí z minulosti a mnohdy i historické jádro. Legendy o původu obrazů či jejich zázračných uzdravení nejsou však pouze minulostí, ještě dnešní správci poutních míst pamatují uzdravení na přímluvu Panny Marie.

Jak si tedy můžeme vysvětlovat uzdravení zbožných lidí, kteří přicházejí na poutní místa s prosbami a s vírou k prostřednici u Boha, že jejich zákonodárce, který pro řád běhu světa ustanovuje pravidla, jako zákonodárce může tato pravidla měnit. Bula Urbana VIII. hovoří o soudech nad zázračnými obrazy. „Ti kdo hovoří o zázračných jevech, pro své svědectví nemají vyžadovat žádnou důvěru jinou než čistě lidskou.“

II. Stav dosavadního bádání

Je zřejmé, že moderní historie přišla na chuť nezoranému poli a vrhla se v posledních několika desetiletích po stopách neznámé zemi Slezska. Jsou takoví, kteří usilovnou prací se zasloužili svým přínosem k poznání rodné země sv. Jana Sarkandera, Petra Bezruče, Eduarda Schnitzera a mnoha jiných významných osobností.

Cíleně k tématu historického vymezení území českého Slezska nebyla doposavad vypracována žádná větší studie. Čož v určení hranice Slezska do minulosti je problém. S tímto se již v roce 2006 potýkal Lukáš Sirný ve své bakalářské práci Geoinformatická podpora charakteristiky obyvatelstva českého Slezska., ta byla vedena pod institutem geoinformatiky Hornické fakulty Vysoké školy báňské Technické univerzity v Ostravě. I když jeho badatelský záměr byl zcela odlišný, v rámci své práce zpracovává kapitulu základních pojmů a určení území Slezska, která byla nepostradatelná pro výpočty. Věnoval se několika větami historickému vývoji českého Slezska a jeho významným dějinným mezníkům, územnímu vymezení a tvorbě návrhů několika schematických map. Dále byly k tomuto tématu zpracovány práce na polských univerzitách vztahující se k pruské části Slezska. Z nejnovějších publikací o Slezsku samotném je zajímavá kniha „*Slezsko, neznámá země koruny České*“ pana docenta Fukaly, dále ke kapitole byly stěžejní dvě podrobné publikace Rudolfa Žáčka: *Dějiny Slezska v datech* z roku 2004 a *Slezsko*, vydaná o rok později.

K sepsání nepsaným pramenům byl nápomocen článek Václava Nováka. Ten se velmi pečlivě věnoval ve svém příspěvku Wielandovy mapy Slezska, publikované ve Slezském sborníku č. 49 z roku 1951, studiu zaměřeném na jednotlivé mapy knížectví historického Slezska. K přínosu do oboru kartografie a jejímu bádání se velmi zasloužila Eva Semotanová v díle s názvem *Atlas zemí koruny České*, dále pak *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí* z roku 2002. Tyto práce nám přibližují z výběru map lokalit, regionů a států obraz zemí Koruny České v interpretaci 21. století. Jedná se o díla, která nastolila znalosti geografů, rytců, zeměměřičů a geografů z minulých století. Názvy, které nám popisují dělení jednotlivých územních celků, jsou stěžejní.

Z řad mimořádně přínosných studií k Novověké mariánské úctě ve Slezsku musíme vyzvednout práci paní doktorky Schenkové a doktora Olšovského. Ve dvoudílné publikaci *Barokní malířství a sochařství ve východní části českého Slezska* a *Barokní malířství a sochařství v západní části českého Slezska*. Obě části v sobě nesou systém uspořádání autorsky určených děl dle autorů a autorských děl řazených dle lokalizace. Touto prací

přidávají ruku k dílu k badatelskému úsilí o porozumění umění ve Slezsku, stejně jako tomu bylo v usilovné práci osobnosti historika *Edmunda Wilhelma Brauna*, ředitele Slezského zemského muzea v Opavě 1. třetiny 20. století. Jeho intenzivní práce byla věnována výzkumu barokního umění, z jeho pozůstalosti se stále čerpá. Na tomto poli poznání barokního umění Slezska sehrává důležitou roli činnost *Bohumila Indry* (od roku 1989 Zemský archiv), *Jindřicha Benatzkého*, *Iva Krška* v práci *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku* (1996), *Bohumila Samka* a jeho série topografických publikací *Umělecké památky Moravy a Slezska* (1994, 1999.), *Tadeusze Dobrowolského*, jehož práce vychází až s odstupem po druhé světové válce. Dlouholetou činnost polských historiků umění završila publikace sledující taktéž oblast Horního Slezska s názvem *Sztuka Górnegó Śląska* pod vedením *Evy Chojecké*.¹

Další polskou literaturou, z které je možné čerpat k danému tématu poutních míst ve Slezsku, je vydaná publikace: *Likwidacja i odbudowa sanktuarium Panny Maryi* od patra dr. *Gintera Żmudy*. V jehož dizertační práci nalezneme odkazy na další literaturu věnující se problematice poutních míst v západním Slezsku. V zahraniční literatuře se objevují zajímavé publikace, slovníky, které mohou být nápomocny k tématu mariánských obrazů. Jedná se o publikace: *Encyclopaedic Dictionary of Religion* z roku 1979 od *M. R. Browna*, *Lexikon der Symbole: Bilder und Zeichnen der christlichen Kunst* od *G. Heinz-Mohra* z roku 1991. Z české odborné veřejnosti je přínosným slovník křesťanské ikonografie: „*Postavy, atributy, symboly*“ od *dr. Hynka Ruliška*, práce *prof. Jana Royta* a jeho *Slovník biblické ikonografie*.

K tématu uctívaných obrazů Panny Marie je důležité zmínit příspěvky dr. *Marie Schenkové*, která k tomuto okruhu publikuje v časopisech: „*Těšínsko, Časopis Slezského zemského muzea a Vlastivědné listy*.“

¹ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2001, 9.

III. Historické vymezení území Slezska

Slezsko, země, která je z mnoha pohledů specifická už jen tím, jakou tvář nese dnes s ohledem k tomu, čím byla v minulosti, přivádí nás k nevyhnutelnému střetu s odbornou otázkou přesného vymezení území, abychom mohli hovořit k tématu, aniž bychom překročili hranici země Slezské. Ta nebyla v minulosti nadlouho stabilní, proto jej mnoho badatelů nazývá zemí "přechodnou". Není divu. Tato středoevropská země byla vždy lákavou výzvou pro panovníky nejen pro přírodní bohatství, ale i pro obchod. Díky strategické poloze tvořila tzv. most mezi východními a západními civilizacemi, stala se svědkem střetů etnika slovanského a germánského. V oblasti horního a středního toku řeky Odry se nacházejí úrodné nížiny, které byly důležitými obchodními cestami, doloženými již od pravěku. Můžeme říct, že tyto komunikace byly chráněné přírodními útvary, geomorfologickými celky. Mezi ně patří Moravská brána, skrze kterou se křižovala slavná Jantarová stezka, na polském území Krakovská brána, ze severozápadu Horního Slezska brána Kralovická, či Lužická brána ze strany západní.²

Nejvěrohodněji o nich hovoří zprávy o královských cestách.³ Slezská země nikdy nebyla ohraničena do té míry jako česká, a to především na severu. „Musela se povětšinou spoléhat na své sousední země“.⁴

Středem našeho zájmu je pouze oblast českého Slezska. Výzkumem dějin k této oblasti se zabýval Dan Gawrecki od roku 1742. Zájem podílet se na výzkumu ze strany české historiografie má od roku 1989 jak polská, tak i německá odborná veřejnost.⁵ Není náhodou, že řada českých publikací proto přímo odkazují k datu 1742.

Tehdy část Slezska zůstala součástí habsburské monarchie, a to území Těšínského knížectví, části knížectví opavského, niského a krnovského.⁶ Ostatní části území připadly k Prusku. Nutno také říci, že z geografického pohledu je rozloha historického Slezska nemalá. V minulosti se rozpínala na rozloze více než 40.000m² a v době země koruny České stála na druhém místě co do velikosti hned po Čechách.⁷

² FUKALA 2007, 17.

³ O těchto cestách, vojenských taženích a jiném hovoří ve svém příspěvku prof. Dušan Uhlíř: KNAPÍK Jiří: Acta Historica Universitatis Silensianae Opaviensis. Ideje, iluze a realita v dějinách, in: UHLÍŘ Dušan: Přes Slezsko na Moravu... Cesty polských panovníků Moravou, Opava: Slezská univerzita 2/2009, 61sq.

⁴ FUKALA 2007, 17.

⁵ GAWRECKI 1997, 253sq.

⁶ ŽÁČEK 2005, 14.

⁷ URBANEC 2009, 7.

2.1. Stručná historie Slezska

2.1.1. K původu názvu „Slezsko“

V současnosti víme o několika hypotézách, které se snaží vědecky odvodit původ názvu země Slezské. Snad první snahu k objasnění názvu měl saský kronikář Thietmar. Na počátku 11. století doprovázel císaře Jindřicha II. v tažení proti Polsku. Píše o slezské zemi, „...která obdržela své jméno kdysi od jisté velké a velmi vysoké hory ...“

Velice zajímavou tezi o vzniku tohoto pojmenování předkládají němečtí badatelé, kteří hovoří o germánském kmeni Silingů, zmiňovaného již v antických pramenech. Jiná teorie předkládá názor, že pojem Slezsko byl odvozen od posvátné hory *Ślęzy*, „*śleg*“ (ślęgać, śleganina), v překladu znamená vlhkost, nepohoda či deštivé počasí. Možná právě tato lingvistická teorie by nám mohla odpovědět na otázky o původu tohoto pojmenování, které převážně nese kus ze své podstaty, a tím by nám mohla podhalit cestu ke správné domněnce o původních obyvatelích na území Slezska. Existují však hypotézy o původu názvu, který má keltský základ, dokonce jedna odvážná koncepce tvrdí, že pochází z indoevropského základu. V poslední době se studie přiklánějí k názoru vzniku kmene, který osídlením oblasti podél řeky Slenzy⁸ přejímá název podle ní.⁹ Od doby Vratislava II. se s označením Slezsko setkáváme jako s termínem Dolní Slezsko (s centrem ve Vratislavi) versus Horní Slezsko, nazývané do 15. století dle svého centra Opolsko. Označení České Slezsko můžeme zařadit v dobách jeho příslušnosti k zemím koruny České a to v letech 1327–1742.¹⁰

2.1.2. Počátky historického Slezska (do 10. století)

Od počátku 7. století se na území Slezska a Malopolska počíná osídlování slovanským obyvatelstvem¹¹, které přichází v několika vlnách a to z Podunají a z oblastí východní Evropy. První doklady o osídlení Slezska jsou doloženy z východní části Horního Slezska poblíž malopolských hranic, zde byly nalezeny tři ploché žárové hroby.¹²

Do poslední čtvrtiny 9. století území Slezska, či jeho část spadá pod vliv Velkomoravské říše. Důkazem jsou archeologická naleziště a bádání v oblasti Horního Slezska (Chotěbuz -

⁸ Slenza se vlévá do Odry u města Vratislavi. Je dlouhá 78,6 km. Je o ní zmínka z roku 1155 v bule papeže Hadriána IV.

⁹ FUKALA 2007, 19.

¹⁰ ŽÁČEK 2005, 13.

¹¹ Slované na novém území zakládali osady se zapuštěnými obdélnými či čtvercovými budovami zvané zemnice a polozemnice. Obživu získávali skrze zemědělství.

¹² ŽÁČEK 2005, 34.

Podobora u Českého Těšína, Ostrava - Landek, Němčí).¹³ Po rozpadu se tehdejší „teritoriální“ Slezsko koncipuje do svazku, který nabývá nadregionálního charakteru.

2.1.3. Slezská země mezi Přemyslovci a Piastovci

S připojením Slezska k přemyslovskému panství se počítá od prvního desetiletí až po polovinu 10. století. Důkazem této příslušnosti k Čechům je zřízení misijní činnosti na jeho území pražským arcibiskupstvím, které bylo založeno roku 973. Před koncem 10. století se tato země stává předmětem sporu mezi Čechami a stále více sílícím Polskem. Část území byla získána polským knížetem Meškem I. přibližně v letech 987–90. Za Boleslava Chrabrého byl mocenský vzestup Polska vyjádřen zřízením arcibiskupství hnězdenského. S největší pravděpodobností mělo za úkol eliminovat pohanské zvyky šířící se z centra nedaleké hory Šlézy, a s tím souvisí i založení sufragánního biskupství vratislavského. To výrazně zviditelnilo rod Piastovců v rovinách evropské politiky. Snahy Přemyslovců získat ztracené oblasti Slezska se neuskutečnily. Teprve Břetislav I. při tažení do Hnězdna (pro ostatky sv. Vojtěcha) využívá oslabení Polska roku 1039, o dva roky později získává část Slezska a k tomuto potvrzení císaře Jindřicha III. Později ztrácí patrně Vratislavsko ve prospěch Kazimíra Obnovitele.¹⁴ Mimo jiné dosažení ostatků sv. Vojtěcha a jejich přenesení do Prahy mělo i sekundární dopad na tehdejší cestu ke královskému titulu pro Přemyslovce.¹⁵ Ztotožnění území s územím příslušejícím pod vratislavské biskupství bylo po vzniku vratislavské diecéze a po rozdělení do knížectví v roce 1138. Tehdy připadlo jako celek knížeti, později českému králi Vladislavovi II, za jehož vlády panovaly na území relativně klidné časy, které skončily roku 1092, tedy jeho smrtí.¹⁶ Švagr krále Vratislava, Vladislav Heřman stál ve sporu s Břetislavem II., kterému se podařilo veskrze díky rozbouřeným vztahům mezi polskými Piastovci obnovit platby Polska za slezská území a koncem 90. let 11. století si podmanil území. V období počátku 12. století se Slezsko naskýtá v pozici bitevního pole pro obě strany, jak českou, tak polskou, a po několika letech nepokojů byl sjednán mír na základě statut quo. Déle trvajícím mír umožnil Slezsku volně rozvíjet svou kulturu na evropském poli. Připomeneme si několik důležitých center, které vznikly ve 20. letech 12. století a jsou podstatné pro dějiny tohoto období. Jedná se především

¹³ Více v příspěvku Pavla Kouřila, v jeho archeologickém přehledu: Slezsko v dějinách českého státu v 9.–12. století. Publikováno ve sborníku příspěvků vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě.

¹⁴ ŽÁČEK 2004, 14.

¹⁵ ŽÁČEK 2005, 40.

¹⁶ ŽÁČEK 2004, 21.

o opatství založené významnou osobností, velmožem slezským Petrem Wlastem.¹⁷ Jeho iniciativa, založení kláštera sv. Vincenta ve Vratislavi,¹⁸ nebyla jediná z duchovních center. Patří mezi ně i augustiniánský klášter vybudovaný na kultovním místě hory *Ślęzy* poblíž obce Sobotka. Primárním účelem byla podpora utvrzení křesťanské víry. Pozdější opakované vpády Soběslava I. do Slezska pustošily slezskou zem až do doby příměří roku 1135.¹⁹ Državy Boleslava III. Křivoústého, panovníka raně středověkého Polska, byly rozděleny testamentem²⁰. Jeho nejstarší syn Vladislav byl ustanoven seniorem, aby měl výhradní právo udělovat moc biskupům, soudcům a celistvě vést politiku a chod země. Nespokojenost s tímto stavem projeví Vladislavovi bratři. Nepokoje mezi nimi a Vladislavem trvaly osm let, což vyústilo k vyhnání Vladislava z Polska roku 1146. Po krátké vládě Boleslava IV. Kadeřavého si Slezsko podmanil císař Friedrich I. Barbarossa. Jemu byla uznána závislost Slezska na říši Boleslavem Křivoústým, který mimo jiné byl nucen řešit situaci a přislíbit účast na příštím sjezdu v Magdeburgu. V době, kdy se Slezska jímá Boleslav Vysoký,²¹ je tato zem otevřena kolonizaci z Německa.²²

2.1.4. Dělení a kolonizace Slezska

Po roce 1203 se naskytl problém, jehož řešením se Slezsko rozdělilo na dvě části. Boj vedly dvě rozhodující strany: Mešek Kratonohý, následkem sporu rodově první představitel větve hornoslezských Piastovců, a Jindřich I. zvaný Bradatý. Vše bylo směřováno k získání země opolské, v důsledku čehož můžeme vyčíst rozdělání Slezska, jaké známe dodnes a to na Slezsko Horní a Dolní, tedy jako *ducatus Opol* a *ducatus Silesiae*. Zpečetěno smlouvou se dál tyto země jistou měrou rozvíjí samostatně. Jindřich Bradatý²³ představuje zakladatele moci

¹⁷ ŽÁČEK 2005, 43.

¹⁸ Klášter sv. Vincenta ve Vratislavi náležel k nejvýznamnějším centrům tehdejší doby s největší románskou stavbou středověkého Polska.

¹⁹ ŽÁČEK. 2005, 44. K míru tohoto roku přispěl Lothar III. na říšském sjezdu v Merseburgu.

²⁰ Tento Testament Boleslava II. Křivoústého byl vydán roku 1138 a ustanovuje nařízení o nástupnictví, což znamenalo rozdělení polského státu na údíly pro své čtyři syny. Nejstaršímu z nich zajišťuje seniorátní úděl (Krakovsko, Velkopolsko, Hnězdno, aj.) Tímto „kompromisem“ byla dána snaha upevnit jednotu státu na budoucí časy. Avšak tento plán, jak hovoří samy dějiny, neměl dlouhého trvání. Srov. GALLUS 2009 — Anonymus GALLUS: Kronika a činy polských knížat a vládců. Praha 2009, 162.

²¹ ŽÁČEK 2005, 45. Jako první ze slezských knížat razí mince stříbrné „brakteáty“. Povoláním cisterciáků r. 1163 ze Saska se k nám přináší tehdy nová technologie výstavby chrámu z pálených cihel.

²² ŽÁČEK 2005, 45.

²³ Jindřich Bradatý byl iniciátorem cisterciáckého kláštera v Jindřichově, zde byl vytvořen spis *Knihy Jindřichovská*, zásadní pro pochopení společnosti 13. století. Mimo jiné Jindřich I. získává přídomek bradatý podle svých dlouhých vousů, které nosil na důkaz věrnosti své ženě sv. Hedvice, patronce Slezska, světice, která se zasloužila o christianizaci a hospodářský rozkvět ve Slezsku a mimo jiné také o založení prvního ženského kláštera na slezském území v Třebnici roku 1203. Kanonizována byla již v roce 1267, jak uvádí Encyklopedie Slezska 2000, 60.

vratislavské. Roku 1230 se chopí vlády nad Horním Slezskem, Krakovem a částí Velkopolska.²⁴ V očích církve se výsledně stává odpůrcem biskupa Vavřince sám kníže Jindřich, z jehož počínu či zřejmého záměru se kolonizují nejen města a vesnice z oblasti německé země, ale i Vlámka. V předmětu této kontroverze má církev zájem na zúčtování kolonizování země, s čímž Jindřich nesouhlasí. Nicméně kolonizace byla přínosem pro hospodářství, těžební průmysl, přinášela nové technické poznatky a rozvoj ekonomiky. Byla zavedena robota a tak jako lid český, tak i přichozí kolonisté si museli půdu zaplatit poplatkem, po kterém jim byla zem vyměřena a podle toho stanovena daň v naturáliích. Tímto způsobem vznikala nová města založena biskupstvím, kláštery a v několika případech, avšak méně šlechtou. Co do počtu měst si lépe vedlo Dolní Slezsko, na jehož území byla zbudována více než polovina obcí než v Horním Slezsku.²⁵ Země dále utrpěla nájezdy Mongolů roku 1241, tady po zpusťování malopolských vojsk táhli na Horní Slezsko, tady se jim s vojskem postavil na odpor Mešek II. Otylý. Tomu se však podařilo odrazit pouze část vojska, sám se musel stáhnout do Dolního Slezska, které se ještě nevzpamatovalo z těchto úderů a počíná se roku 1259 dělit při usnesení a mírové dohodě sporu synů Jindřicha Pobožného na knížectví Hlohovské, Lehnické, Vratislavské.

2.1.5. Slezsko za Přemyslovců

Neustálé spory mezi piastovskými knížaty a rozdrobenost země vedly k náklonnosti k českému státu, který se stával pro mocenské vrstvy Slezska lukrativnější stálou oporou už z toho důvodu, že Český stát opět v tomto období zažívá rozkvět jak kulturní, tak ekonomický.²⁶ Také vzrůstá rozvoj vzájemných církevních vztahů česko-slezských, později promítnutých i do politiky především druhé poloviny 13. století.²⁷ Jsou také upevňovány vztahy Přemysla II. a slezských knížat, která jej pak doprovázejí až na bitevní pole; zřejmě proto se jeho politika zaměřovala mnohem víc na zájmy směrem k Slezsku a Polsku než do Rakous. Dopad bitvy na Moravském poli známe. Dne 26. srpna 1278 poráží krále železného a zlatého král římskoněmecký Rudolf Habsburský. Mezi tím se v průběhu let opět, tak jako za Jindřicha Bradatého, Slezsko dělí. Nejen Dolní, ale nyní i Horní Slezsko, které sestává z Opolska, Bytomska, Ratibořska, později Těšínska. Přízeň těchto destinací si bravurně získal

²⁴ ŽÁČEK 2005, 49.

²⁵ ŽÁČEK 2005, 49.

²⁶ ŽÁČEK 2005, 51.

²⁷ BOBOWSKI 1998 — Kazimierz BOBOWSKI: Związki kościelne czesko-śląskie. In: HORÁK/VAISHAR 1997, 82sq.

Václav II., který se své doby zajímá o polskou korunu. Tak opět vzrůstá zájem o Slezsko jako spojnicí k této moci. Nárok na korunu si ovšem nečinil jenom Václav II. V řadě jako další stál i hlohovský kníže Jindřich V. a jeho rival Vladislav Lokýtko, proti kterému s obtížemi zbrojil. Po neúspěších Jindřicha Hlohovského porazit Vladislava Lokýtku se netrpělivá šlechta a duchovenstvo usnesli nabídnout polskou korunu Václavovi II. Aby jeho převzetí vlády bylo legitimní, vstupuje do svazku s Eliškou Rejčkovou, dcerou posledního polského krále Přemysla II. Velkopolského, a ve vztahu k rodu Piastovců i nadále posiluje své pozice na trůnu pomocí sňatkové politiky. Horizont dobře se vyvíjejících českopolských vztahů zmizel zprerháním vazeb, poklesu české moci po roce 1306, kdy byl zavražděn nástupce Václava III., syn Václav II.²⁸

2.1.6. Období vlády Lucemburků ve Slezsku

Vítězným rokem pro knížete Vladislava Lokýtku se stal rok 1320. Po dlouhém úsilí o polský trůn v soupeření s Jindřichem V. Hlohovským a po vymření Přemyslovců, se konečně dává korunovat papežem na krále. Slezská knížectví se opět dělí tentokrát na ještě menší celky. Opolsko na devět nových knížectví, lehnicko-vratislavské knížectví na tři části: Břežsko, Vratislavsko, Lehnicko. Hlohovsko na pět knížectví. Z toho se stalo vratislavské knížectví prvořadým zájmem pro Jana Lucemburského. V očích tehdejšího mocného města Vratislavi slibně působící Jan Lucemburský získal důvěru patrocina a slezských knížat, které si postupně podřídil ke složení lenního slibu ve vidině zdárnějšího hospodářského rozvoje za pomoci českého panství. Roku 1327 Jan Lucemburský táhl do Polska při příležitosti využití situace proti Vladislavu Lokýtkovi, který současně zaútočil na Braniborsko. Tyto lenní svazky z pohledu do minulosti vidíme jako příhodné pro zrod instituce zemí koruny České. Taktika Jana Lucemburského přispěla k podmanění si Hlohovska. Umožnil vratislavským měšťanům podílet se na správě města, ostatním pak zajistil stejné výhody správy. Takto si v zemi zajistil bezpečnost zásadní pro rozvoj obchodu. I přes konflikty si na svou stranu staví církev, která mu napomáhá ve formování a upevňování nově získaných území, čímž sjednocuje sebe sama. V době 1345-48 napadá Slezsko vojsko Kazimíra Velikého a spor o území přerostl v otevřený boj o česko-polské území. Král Kazimír měl zájem si podmanit Opavsko a Ratibořsko, to se mu však nepodařilo. O nástupu Karla IV. na panovnický post se nemusíme zeširoka rozepisovat. Taktikou prvotřídního diplomata a sňatkovou politikou se

²⁸ ŽÁČEK 2005, 58.

stal princepsem dynastie římské říše a společně s Janem Lucemburkým v historii poprvé naplňuje snahy o připojení Slezska k českému státu, které dovršuje syn Karla IV. Václav IV. Roku 1348 byla Karlovými výnosy ustanovena instituce koruny České, tedy státního celku, patřící české Svatováclavské koruně. Takto byla zajištěna ochrana zneužití moci královské, jak hovoří stanovy: „Král si mohl korunu, a tím také vládu nad zemí, pouze vypůjčit od sv. Václava“.²⁹ Tento rok byl nesporně pro vývoj Slezska zlomový. K jasné inkorporaci³⁰ se odkazuje dvanáctá slavnostní listina ze čtrnácti, která byla stvrzována počátkem dubna a zavazovala slezská knížata k závislosti na Koruně české, kdy v tomto vztahu ke Slezsku byla vláda Karla IV. rozhodně velikým přínosem.³¹

Století čtrnácté zaznamenává rozvoj stavitelského stylu, zvaného slezská cihlová gotika. Výstavby radnic, městských chrámů i náročnějších fortifikačních konstrukcí. Přichází vývoj církevní organizace³² a rozmachu školství. Velký význam pro Slezsko mělo založení Karlovy univerzity roku 1348, při čemž se univerzitní společnost rozdělila do jakýchsi národnostních skupin Bavorů, Sasů a Poláků. Za polské osazenstvo Univerzity byla brána také velká část Němců a Čechů. Slezané tímto dostali příležitost studia v Čechách a nemuseli do Boloně, jak tomu bylo dřív. Studenti se seznamovali se znalostmi v oblasti italského humanismu a do Slezska přinášeli teorii i praxi dvorského kancelářského slohu, ve své době pěstovaného pod vedením Jana ze Středy.³³

2.1.7. Doba předhusitská a husitská na území Slezska

Neklidná doba vlády Václava IV., která je posuzována nevalně, však měla pozitivní dopad na spolupráci slezských knížat, která jsou snad poprvé účastna na formování státní politiky a blaha celé země. Důkazem těchto iniciativ jsou tzv. landfrýdy, což byly dohody ustanovené na konci 14. a na počátku 15. století, zajišťující bezpečnost a mír ve Slezsku.³⁴ K husitství se Slezsko postavilo radikálně a Vratislav se vyjádřila nekompromisním odporem vůči husitství v Čechách, zároveň Zikmund Lucemburský dává najevo postoj, který si hodlá

²⁹ ŽÁČEK 2005, 65. Rokem 1392 bylo k českému státu přidruženo jak knížectví javorské, tak i svidnické.

³⁰ Tento právní pojem znamená věčné spojení země se zemí Koruny české, které nesmí být nijak odcizeno. V listině následně stojí, že Slezsko je prve lénem českého státu, až následně říše. Tuto zásadní myšlenku Karel IV. potvrdil i při své korunovaci na císaře v Praze roku 1355.

³¹ FUKALA 2007, 87sq.

³² Více k organizaci především v Opavském Slezsku hovoří příspěvek Dalibora Prixe publikovaný ve sborníku vědecké konference 50. let výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě vydaného roku 1998.

³³ URBANEC 2009, 22. O zařazení studentů ze Slezska do povědomí studentů náležejících do české „skupiny“ se zasadil Konrád z Benešova, vyučující na univerzitě, zřejmě pocházející z Kravař.

³⁴ ŽÁČEK 2005, 68.

udržet vůči husitům.³⁵ Jakou měrou byl ochoten zasáhnout vůči husitství král Zikmund je doloženo ediktem z roku 1424. Hlásal beztrestnost zabití „kacíře“ a možnost přivlastnění si jeho majetku. O rok později do Slezska směřují první husitská vojska. Na jejich nátlak jsou slezská knížata nucena docházet ke kompromisům, dohodám a lokálnímu příměří. Toto posílení sebevědomí husitských polních vojsk vedlo k tzv. spanilým jízdám, směřujícím v několika vlnách právě do Slezska. Právě toto území bylo potřeba zajistit a přetransformovat, jelikož dosud bylo vnímáno jako základna protihusitských aktivit.³⁶ Zikmundova smrt v roce 1437 uzavírá lucemburskou epochu v době zkoušek země slezské, která za této doby vlády Lucemburků byla podrobena, sjednocena a nadále náboženskými nepokoji opět odtržena od české sounáležitosti, trpící opět ztrátou území.³⁷

2.1.8. Slezsko v období bojů o český trůn

Po úspěšné vládě dynastie Lucemburků, oficiální dědic Zikmunda Lucemburského, zeť Albrecht II. Habsburský, nenabyl okamžité důvěry. Prvně byla koruna nabídnuta princí Kazimírovi, mladšímu bratru krále Vladislava III. Jagellonského, polsky zvanému Varenčik. Takto jej podpořilo i polské vojsko, které vtrhlo do Opolska a na Opavsko a později obsadilo. Albrecht Habsburský roku 1438 táhl do Slezska a ve Vratislavi mu byl vzdán hold ode všech slezských knížat. Zástupci Albrechta i Kazimíra se shromáždili ve Vratislavi, po sněmu a několikadenních neshodách uzavřeli příměří. Nemělo však dlouhého trvání, v důsledku Albrechtovy smrti se opět rozhostily nepokoje. Zde se Slezsko stalo předmětem sporu o uherskou korunu mezi zástupci Ladislava Pohrobka, syna Albrechta Habsburského, přičemž se slezská knížata přidala na stranu Ladislava Pohrobka, korunovaného roku 1440 na uherského krále. Osvětimské stavy v této době uznávají Kazimíra IV. a byly po smrti knížete Jana IV. od Slezska odtrženy.³⁸ Nutno k této době připomenout významnou osobnost Jana Kapistrána, který svými misemi, horlivými kázáními hromadně obrací lid na víru, nejen ve Vratislavi, ve Slezsku. Paralelně s tímto se objevuje vlna protižidovských pogromů.³⁹ Ladislav Pohrobek umírá v roce 1457 a takto opět vyvstává problém soupeření o trůn.

³⁵ ŽÁČEK 2005, 70. Zikmund Lucemburský na výraz rezolutního odporu nechává popravit třiadvacet vůdců vzpoury na vratislavském náměstí roku 1418. Navíc o dva roky později byla v březnu zveřejněna listina papeže Martina V., ta ustanovila první výboj křížové výprav proti českým husitům.

³⁶ ŽÁČEK 2005, 71. Spanilé jízdy nebyly vedeny pouze za účelem šíření husitské ideologie, ale také jako nástroj k získání prostředků pro vedení války.

³⁷ ŽÁČEK 2005, 73.

³⁸ ŽÁČEK 2005, 75.

³⁹ ŽÁČEK 2005, 76sq. K pogromům ve Svidnici a Vratislavi se dochovaly dokumenty měšťanů, kteří si vymanili na králi privilegium pro židy, které jim zakazuje se na příště usazovat v těchto městech.

Dobré pozice a jistoty si za svého správcování ve Slezsku stihl vybudovat Jiří z Poděbrad. Roku 1458 byl zvolen českým králem, avšak z některých pozic mu nebyl vždy vzdáván hold.⁴⁰ Boje o český trůn neustaly ani po smrti Jiřího z Poděbrad. Na scénu nastupuje mladý Vladislav Jagellonský. Dohody mezi uherským králem Matyášem Korvínem a Vladislavem II. Jagellonským byly marné. Nakonec došlo ke konfliktům, které opět vyústily v boje. Roku 1474 se prohnala po území uherská vojska v čele s Matyášem Korvínem. České vojsko do Slezska přitáhlo od jihu v čele s Vladislavem II. Již o rok později se zdárně uzavřelo mírové ujednání tzv. olomoucké, které stvrzovala držení území obou panovníků.⁴¹ Po smrti Matyáše Korvína se vývoj země ubíral po vzoru starého období panovníctví jeho předchůdce. Vladislav II. Jagellonský byl ve způsobu vlády jistým protikladem Matyáše Korvína. Pro Jagellonce se stalo cílem, aby Slezsko bylo nástrojem pro jejich politické a následně i mocenské zájmy, které je měly dovést k prosazování vlastních zájmů i v Polsku.⁴² Volbou Vladislava II. se opět obnovuje země České koruny, která je opět podřízena jednomu panovníkovi. Změna panovníka znamenala řadu změn a nových ustanovení.⁴³

2.1.9. Doba reformace ve Slezsku

Pochopitelně i Slezsko zasáhl vliv luterských reforem, který byl navzdory ještě nedávným bojům proti husitství přijat obstojněji. Takto se šíří od počátku 20. let 16. století a momentální konstelace napomohly tomu, aby rozšíření bylo úspěšné především v Dolním Slezsku. Musíme podotknout, že paralelně s luteránskou církví pronikají do země i jiné proudy reforem.⁴⁴ Výsledkem bylo, že tito zastánci byli koncem 20. let pronásledováni, tudíž

⁴⁰ Jiřímu z Poděbrad nebyly uznány jeho ambice. Několik slezských knížat se ve Vratislavi za účasti českých poselů usnesla nepodpořit Jiřího z Poděbrad. Názor nebyl změněn ani jeho korunovací na krále. Navíc bylo o rok později učiněno slezskými vyslanci u papeže Pia II. v Sieně prosba o zproštění poslušnosti k němu. Poté, co přívrženci Vladislava byli orodovat u papeže Pavla II., byl Jiří roku 1466 sesazen z trůnu a prohlášen za kacíře, navíc proti Čechám byla uskutečněna křížácká výprava. O dva roky později po dohodě vratislavských napadly Čechy i Slezsko, proto byl zástupci obou korunovaných hlav svolán sněm, aby se v Nise a poté opět v Opavě rozhodnuto rozdělení země mezi Jagellonce Vladislava II. s Kazimírem IV. a zástupci Matyáše Korvína. Dohoda nebyla uzavřena.

⁴¹ ŽÁČEK 2005, 80. Oba tímto získali titul českého krále. Vladislav II Jagellonský dostává do držení Čechy, Matyáš Korvín Moravu, Slezsko a Lužice. Politika Matyáše Korvína vešla ve vřelý díky jeho přímým vedením k jednotné správě země, zároveň však ubírá a zbavuje statků a práv knížata.

⁴² ŽÁČEK 2005, 83. Bratr Vladislava, Zikmund, později zvaný Starý roku 1504 držel správcovství nad celým Slezskem až do období svého nástupu na polský trůn.

⁴³ ŽÁČEK 2005, 83. Vedle ustanovení závazných pro stavy byl také Vladislav II. nucen svými stavy roku 1510 vydat *Majestát*, což bylo ustanovení, které nedovolovalo odtržení žádného z knížectví slezských do cizích držav, navíc hejtman knížectví mohl být výhradně Čechem.

⁴⁴ Novokřtenci byli radikálními zastánci křtu dospělých, nikoliv dětí. Jedním z center novokřtěnců bylo Kladsko. Další reformované hnutí, zvané schwenckfeldisté, představovalo učení v jistém smyslu podobné české jednotě bratrské.

se ze Slezska začali vytrácet. Reformace církve dopadla nejen na společnost žijící ve Slezsku, rozdělila lid na katolický a nekatolický, navíc obratem mění situaci ve vztazích v zemích mezi samotným opomíjeným Slezskem, Lužicí, Moravou a Čechami, jakožto i k německému prostředí.⁴⁵

2.1.10. Slezsko za vlády Habsburků

Po tragické smrti Ludvíka Jagellonského roku 1526⁴⁶ ve střední Evropě opět nastupuje boj o moc. Jeden z hlavních kandidátů činících si nároky na královský titul, Ferdinand I. Habsburský, byl zvolen českými stavy. Také stavy slezské musely uznat jeho vládu, při čemž se dožadovaly nároků na uznání práv proti uchvatitelům ze strany českých stavů.⁴⁷ Negativně silící náboženské klima poloviny 16. století bylo nepříznivé jak pro katolíky, také pro protestanty a to díky Augšpurskému míru⁴⁸, stanovenému roku 1555. Roku 1588 bojuje o polskou korunu arcikníže Maxmilián a Zikmund III. Vasy. Katolická církev postupně přecházela do menšiny, kterou ovšem podporovala dynastie. Nutno připomenout zásluhy jezuitského řádu⁴⁹, který v těchto nesnadných dobách sehrává roli pomocné ruky pro stranu katolictví.⁵⁰ Rudolfův majestát zavedl privilegium volby vrchního slezského hejtmana, kterým mohl být pouze kníže, rodilý Slezan. Tímto bylo přivedeno Slezsko ke sporným otázkám volby vratislavských biskupů, kteří byli hlasováni vrchními zemskými hejtmany ve Slezsku. S vydáním Rudolfova Majestátu roku 1609 bylo legitimováno luterské vyznání augšpurské konfese i volba hejtmana, která se zúžila pouze na volbu světských knížat slezských a jiná náboženská práva pro luterány. S příchodem Matyáše Habsburského se váhy náboženského osudu země opět začaly naklánět na stranu katolictví. K těmto bilancím se přidalo i uzavření otázky příslušnosti Opavska k Moravě či Slezsku.⁵¹

⁴⁵ ŽÁČEK 2005. 84sq. Prvořadý úkol Ferdinanda I. Habsburského bylo uchránit zemi před nájedzy Turků, které bylo třeba odrážet, a dále pak vzdorovat moci Hohenzollernů činících si nároky na slezská knížectví.

⁴⁶ Podle Dr. Weise někteří historikové považují tuto událost za konec středověké éry v českých zemích.

⁴⁷ ŽÁČEK 2005. 86.

⁴⁸ Roku 1555 byla ustanovena svoboda vyznání víry ve formě zásady *cuius regio, eius religio*: čí země, toho náboženství, z těchto důvodů mohl poddaný emigrovat.

⁴⁹ Jezuité v roce 1581 byli inkorporováni do Vratislavi. Na silném luterském podhoubí nebyly snahy o založení koleje prosazeny.

⁵⁰ ŽÁČEK 2005. 88.

⁵¹ ŽÁČEK 2005, 90. Vypočítavé a poměrně jasné doznání ze stran slezských stavů k Lichtenštejnovi mělo původ v důsledcích, které přicházely hned po bitvě na Bílé hoře na Čechy a Moravu. Nástupcem Matyáše Habsburského se stal Ferdinand Štýrský, zastávající pevné moci se štítem katolictví.

2.1.11. Třicetiletá válka

Slezsko se přidalo k českému stavovskému povstání, když se slezským stavům podařilo shromáždit velkou armádu pod velením knížete Jana Jiřího Krnovského. V roce 1617 byl českými stavy přijat za krále Ferdinand II. Štýrský. O dva roky byla odhlasována změna generálním sněmem zemí Koruny české, která proměnila český stát na federaci s výrazně omezenými pravomocemi panovníka, namísto Ferdinanda II. byl zvolen za českého krále Friedrich Falcký a moci nad Slezskem se ujímá stavovská zemská vláda.⁵² Vyostřené situace naberou spádu tehdy, když vratislavský biskup Karel Habsburský s úmyslem obsadit Slezsko za pomoci polského krále se také podílí na protistavovských aktivitách. Polsko napadá Horní Slezsko a postupuje dále na Moravu.⁵³ Zvrat přináší až bitva na Bílé hoře, Friedrich Falcký prchá do Vratislavi a přiznává vítězství Ferdinanda II. Poté Slezsko definitivně opouští. Smutný osud Jana Jiřího z Krnova, který odmítá rozpustit vojsko, dostává se do emigrace poté, co přichází o veškeré spojenectví a v emigraci také umírá. Nastávají nové změny a územní držby.⁵⁴ Historicky velmi známou osobností té doby byl Petr Arnošt II. Mansfeld. Do Slezska vtáhl v letech 1626-27. Po těchto událostech Ferdinand II. začal s pevným programem rekatolizace.⁵⁵ Další nápor bitev třicetileté války přichází roku 1632, přes území postupně prošlo vojsko braniborské, saské i švédské. Slezsko bylo koncem tohoto roku zcela obsazeno a zpět jej dobýval Albrecht z Valdštejna, což trvalo celý rok. Tyto snahy se mu ovšem vyplatily. Po odražení protestantských vůdců a sasko-švédských vojsk si podmanil převážně celé Slezsko. Po jeho zavraždění však nastaly pro Slezsko nejkrušnější časy. Vpádem švédských vojsk na toto území bylo v letech 1639 Dolní Slezsko obsazeno.⁵⁶

⁵² ŽÁČEK 2005, 91. Protihabsburské ataky se završily rokem 1620 uzavřením stavovské konfederace českých, rakouských zemí společně s nekatolickými Uhry. Sám Friedrich Falcký byl kalvinistou a rozšiřuje Rudolfův Majestát. Ten doposud platí pro luterány, což naráží ve Slezsku na nevoli.

⁵³ ŽÁČEK 2005, 92. Z podílu na přípravě těchto útoků byl obviněn Jan Sarkander, rodák ze Skočova na Těšínsku, podroben útrpnému právu, na jehož následky v Olomouci umírá. Později byl svatořečen v roce 1995 a je s podivem, že socha sv. Jana Sarkandera byla zbudována a umístěna na sloup Sv. Trojice v Olomouci dlouho před jeho kanonizací.

⁵⁴ ŽÁČEK 2005, 93. Karlem Lichtenštejnským bylo spojeno Opavsko a Krnovsko, poté na krátkou dobu získává i Těšínsko. Knížetem Zaháňska se stal Albrecht z Valdštejna.

⁵⁵ ŽÁČEK 2005, 94. V Horním Slezsku byla rekatolizační činnost vedena Janem Jiřím z Oppersdorfu. Jako prostředek k „převýchově“ na jiné vyznání se zavedly tzv. dragonády. Dragouni Karla z Lichtenštejna měli za úkol se usídlit v domě protestanta do té doby, nežli dům přistoupil na katolickou víru.

⁵⁶ ŽÁČEK 2005, 96. Po opětovném vpádu se Švédům podařilo dobýt několik dalších měst. Konec krutým útokům učinil až vestfálský mír, zaručující svobodu pro Vratislav a některá knížectví, náboženskou svobodu a pro protestanty bylo zaručena tolerance jejich vyznání bez nutnosti vystěhování. Dopad třicetileté války byl katastrofální pro města i populaci obyvatel ve Slezsku.

2.1.12. Rekatolizace a Slezské války⁵⁷

V době od poloviny 17. století jsou nám známy řady procesů postupujících proti tzv. čarodějnictví. Těchto procesů se hojně událo i ve Slezsku, především se hovoří o Bruntálsku i Vratislavi.⁵⁸ Mezi první pokusy o reformu po dlouhých bojích se zařazuje snaha o zvýšení hospodářství a daní. Potřebou trhu a ekonomického vzpružení bylo umožněno Židům osídlení Vratislavi. Taktéž je pravdou, že rekatolizace ve Slezsku probíhala mírněji nežli na Moravě či v Čechách. Protestanti byli tolerováni a náležela jim určitá práva.⁵⁹

Slezsko patřilo v této době Habsburkům a Karel VI. si roku 1713 vytvořil sankce, které mu byly německými státy přiznány. O Slezsko byl zájem ze dvou hlavních stran, a to ze strany Habsburků, kteří si na něj činili nároky, a ze strany Hohenzollernů. Nátlaky na proniknutí do země konal Friedrich II. Uvědomoval si strategickou pozici Slezska jako mnozí panovníci dychtící po této zemi předtím. Po smrti Karla VI. nastupuje na trůn mladá Marie Terezie. Té Friedrich II. nabízí postoupení části Slezska, i když mezi léty 1740 – 1741 bylo již zřejmé, že si násilím podmanil většinu území.⁶⁰ Rozhodující boj mezi pruskou a císařskou armádou se uskutečnil u Chotusic. Roku 1742 dochází k předběžnému sepsání mírové dohody, tzv. Vratislavského míru, zakrátko poté uznaného v Berlíně. Tímto Marie Terezie ztrácí většinu Slezska ve prospěch Pruska.⁶¹ Další boje o Slezsko se udály v letech 1744 – 1745, tehdy byl na konci boje uzavřen Drážďanský mír stvrzující stav rozdělení Slezska z roku 1742.⁶² Friedrich II. nastolil jistou toleranci tím, že v obci mohla být pouze jedna oficiální duchovní správa jen s jedním kostelem⁶³. Tzv. Sedmiletá válka byla pro Marii Terezii nadějí pro opětovné získání Slezska. V této době obě strany měly za sebou silné spojence, Habsburkové Francii a Prusko Anglii. Po dlouhých bojových tahačích se mezi Marií Terezií a Friedrichem II. usnesl Hubertsburský mír. Země slezská byla po mnoha stránkách zcela vyčerpaná. I přesto nespokojenost Habsburků ze ztráty země našla cestu v diplomatickém jednání, které se zprvu setkává s nesouhlasem, však roku 1772 v rámci

⁵⁷ ŽÁČEK 2005, 98. Snad nejvíce záslužný podíl na rekatolizaci měli jezuité. Soustředili se na budování školství, v čemž pochopitelně byla spatřována budoucnost a zajištění správné křesťanské nauky. Dále na vlivné osobnosti a vyšší společnost obecně, zároveň neopomenuli kazatelskou činnost, která se snoubila s originalitou obřadů a mší, čímž se jezuitský řád proslavil.

⁵⁸ ŽÁČEK 2005, 99. Tyto procesy tzv. odhalování čarodějnic mají dávnější kořeny v antice i u Germánů.

⁵⁹ ŽÁČEK 2005, 101.

⁶⁰ ŽÁČEK 2005, 102. Mimo Friedricha II. si území nárokovali i Karel Albrecht a August III.

⁶¹ ŽÁČEK 2005, 104. Takto zůstalo pod habsburskou vládou pouze Těšínsko, část knížectví Niského, Opavského a Krnovského.

⁶² ŽÁČEK 2005, 104.

⁶³ ŽÁČEK 2005, 105. Ostatní kostely v obci stály jako modlitebny. Zároveň neodmítal výstavby protestantských kostelů. Ve vydaném ediktu roku 1750 bylo kupříkladu usneseno, aby děti vychovávané v katolicko-protestantských rodinách byly vedeny, dcery podle vyznání matky, synové podle víry otce. Toto směřování mělo za cíl zrovnoprávnění obou vyznání v tehdejším pruském Slezsku a uvedení do jisté rovnováhy.

tzv. dělení Polska získali území zátorského a osvětimského knížectví. Poslední bitvy mezi Pruskem a Habsburky nastaly v roce 1778 při sporu o nárok Habsburků na bavorského dědictví. O rok později se spory uzavřely Těšínským mírem.⁶⁴

2.1.13. Reformy v Rakouském a Pruském Slezsku

Na konci 18. století o reformy v obou slezských oblastech nebylo nouze. Změnilo se územní rozdělení do dvou krajů: opavského a těšínského. Změny se promítly i do tzv. nevolnictví. Roku 1781 tuhé poddanství začalo polevovat.⁶⁵ To, co opět velice podlomilo církev, byla četná rozhodnutí rušení řádů a kostelů, kolikrát i farních celků. Krom církve trpěla i cechovní výroba.⁶⁶ V Pruském Slezsku to bylo především očekávané snížení nároků na poddané. Co se však setkalo se silnou nevolí od poloviny 18. století, byly záměry (již Friedricha II.) poněmčování Slezska. Usnesení pod výhružkou neuposlechnutí rozhodlo, jak se bude hovořit ve školách a na úřadech. Cílem bylo sjednotit královské državy.⁶⁷

2.1.14. Slezsko v době napoleonských válek

Rivalové Rakousko a Prusko se v situaci, která probíhala v roce 1789 ve Francii, spojili v jedno vojsko, posléze poražené u Valmy v září 1792. Podle zpráv z roku 1793 se v reakci na situaci ve Francii vzmohla vlna nespokojenosti především z řad řemeslníků, jak dokládá povstání ve Vratislavi v dubnu 1793. Francouzská propaganda byla však víc patrná v severních oblastech Pruského Slezska. Odvetné boje Rakouska s Francií vedly k státnímu bankrotu. I když Slezsko bylo stále na bitevním poli, stále více se o něj mohlo Prusko opírat jako o své průmyslové centrum. Technologický postup se projevil již na začátku v textilní oblasti, pak v hutnictví i potravinářském průmyslu.⁶⁸ Po porážce s Napoleonem přichází Prusko do období vážné krize a Prusko dovádí k nutnému zavedení reforem. Pro lid

⁶⁴ ŽÁČEK 2005, 110. Touto vojenskou aktivitou si Habsburkové získali malou část Bavorska, tzv. Innskou čtvrt'. Zaplatili zřeknutím se lén České koruny v Horní fálcí a Bavorsku.

⁶⁵ ŽÁČEK 2005, 111. Poddaným bylo dáno povolní, které jim umožňovalo se bez souhlasu vrchnosti brát a s omezením mohli své děti dávat do škol i stěhovat se. Toto bylo stanoveno Josefem II., zbytek reforem se již nepodařilo uvést v platnost, jelikož jeho nástupcem Leopoldem II. byly odvolány.

⁶⁶ ŽÁČEK 2005, 111.

⁶⁷ ŽÁČEK 2005, 113.

⁶⁸ Otevřením výroby cukru v Konarech u Volova nastává zvrat v potravinářské a samozřejmě v cukrovinkářském průmyslu. Zde se poprvé vyrábí cukr z cukrové řepy.

to znamenalo celkové zrušení nevolnictví a pro stát to znamenalo, že Slezsko bylo nyní zcela bez výjimek pruské. Edikt nebyl zcela přesný, pro jeho neúplnost s ním poddaní nemohli souhlasit. A také proti ediktu vystupovali v letech 1808 – 1809. Také z důvodu krize, která nastala po napoleonských válkách, proběhla v Prusku sekularizace církevního majetku. Věci se dále pohybovaly kupředu, když roku 1812 byl vydán královský edikt, který stanovil rovnoprávnost i pro židovské občany pod podmínkou přijetí německého příjmení a užívání německého jazyka obecně. Plného zrovnoprávnění se jim však dostalo až v polovině 40. let 19. století. Po porážce Napoleona Bonaparte v Rusku nastává obnovení prusko-ruské aliance a také vznikají protifrancouzské aktivity.⁶⁹ V první polovině 19. století se pruské Slezsko snaží změnit především hospodářskou situaci. Změny pocítila i církev a to nejen katolická, ale i evangelická. Současně byly organizovány luterská a kalvinská církev v Zemskou evangelickou církev zakladatelem starolutheránské církve, vřatislavským teologem Scheiblem.⁷⁰

2.1.15. Slezsko za doby vídeňského kongresu a revoluce 1848 – 1849

Za vlády Friedricha Viléma III. až do jeho smrti ve Slezsku silně dominující aristokracie neumožňovala nijak zvláštní upřednostnění občanské pravomoci lidu. Jako výjimku uvádíme snad jen Vratislav, označovanou za jedno z center liberálního měšťanského hnutí v Prusku. Tempo vývoje a nárůstu rozšiřování strojní výroby do měst, industrializace, výstavba železniční sítě⁷¹ měly svou budoucnost takřka předurčenou v průmyslové revoluci. Oblast průmyslu centralizovaného především v Dolním Slezsku se nyní přesouvá jak z Vratislavi, tak z podhorských oblastí Krkonoš a Jeseníků do Horního Slezska za těžbou uhlí, produktu, který se pro svou hodnotu stal důvodem, proč představuje tato oblast až do dnešních dob mnohdy měsíční krajinu. Nespokojenost této doby je opodstatněna narůstající bídou a nesouhlasem obyvatelstva s přežívajícím feudálním systémem, zejména roboty, poddanství, které jistě napomáhalo k horšícímu se stavu sociálních podmínek, jež navíc byly ztěžovány hladomorem rozpínajícím se nad částí Horního Slezska na pozvolném sklonku revolucí.⁷² Největší ohlas revolučních bouří se ozýval

⁶⁹ ŽÁČEK 2005, 119.

⁷⁰ ŽÁČEK 2005, 122.

⁷¹ Roku 1842 jako první lokomotivu směřující z Vratislavi do Sv. Kateřiny oslavovali pod příhodným názvem *Silesia*. Pruské Slezsko o několik let později vybuodovalo na 600 km železničních cest. Rakouské Slezsko si vybuodovalo spojení s Vídní trasou nazvanou Severní dráha Ferdinandova již v roce 1847.

⁷² ŽÁČEK 2005, 123.

z venkovského prostředí. Tehdy úřady Rakouského Slezska pocítily tlak ze stran lidu požadujícího zrovnoprávnění platby daní stejnou měrou pro poddané i vrchnost, zrušení roboty, povolení pro svobodnou honitbu i rybolov. Vznik Slovanského národního hnutí se soustřeďoval na propagandu slovanské solidarity, státoprávních věcí ve prospěch lidu.⁷³ Zrušením poddanství a roboty se situace především na území Rakouského Slezska zmírnila. Zprávy a revoluční nálada z Paříže dorazily na území Pruského Slezska a projevíly se především ve Vratislavi a dále i v ostatních městech. Na území Horního Slezska v létě roku 1848 podepisují petici adresovanou pruskému Národnímu shromáždění a požadují zrovnoprávnění polského jazyka s německým na úřadech i školách.⁷⁴

2.1.16. Slezsko jako součást Rakouska-Uherska a německé říše

Pro návrat k absolutistickému systému vlády po roce 1848-1849 bylo svedeno na obou stranách Slezska, což se vyznačovalo navýšením moci aristokracie a vysokých úředníků. Změny nastávají po období pádu Bachova absolutismu na straně rakouské a nástupem nového panovníka na straně pruské císaře Viléma I. V roce 1850 byly patrné reorganizační zásahy vycházející z císařského nařízení. Zasahovaly do všech vrstev státní správy. V důsledku toho bylo Rakouské Slezsko odděleno od Moravy a stává se „Vévodstvím Horní a Dolní Slezsko“.⁷⁵ Rozvoj národně kulturních aktivit se započal pozvolna stupňovat a aktivity Německého národního hnutí v Rakouském Slezsku vedlo k celkové germanizaci země, což zaktivovalo nesouhlas z řad české i polské národností. Nastal rozhodující úkol pro vydavatelskou a spolkovou činnost, která se rychlým tempem dala do pohybu především na Těšínsku z řad polských představitelů. Časem přichází na řadu také české národní hnutí. V silně poněmčeném Pruském Slezsku se naskytla možnost realizace slovanského národnostního uvědomění mnohem obtížnější.⁷⁶

Prusko-rakouský konflikt v roce 1866 vzniká formálním vyhlášením války Rakouska Prusku. Situace byla vyřešena mírovou dohodou v Mikulově v létě téhož roku a pruská vojska odtáhla i z okupované země Rakouského Slezska.⁷⁷ To nebylo zcela tak industrializováno těžebním průmyslem, jako spíše potravinářským a hlavně textilním. Od 80. let se využití

⁷³ ŽÁČEK 2005, 125. České národní hnutí taktéž podnítilo hnutí polské, jehož těšínské zástupci se v podpoře hnutí českého na Slovanském sjezdu v Praze zasazují o polský národnostní program. Takto byly zasazeny kořeny pozdější rivality mezi těmito národy v oblasti Těšínského Slezska.

⁷⁴ ŽÁČEK 2005, 128.

⁷⁵ ŽÁČEK 2005, 129.

⁷⁶ ŽÁČEK 2005, 132.

⁷⁷ ŽÁČEK 2005, 133.

vybudované Ferdinandovy dráhy začalo zaměřovat na export železné rudy. Tímto se zapisují dnešní oblasti Moravské Ostravy, Vítkovic, Třince, ale i jiných vybudovaných moderních komplexů pro produkci železné rudy do středoevropských center průmyslu.⁷⁸ V Pruském Slezsku to bylo především vybudování těžkého průmyslu s těžbou uhlí, kterému musel pomalu ustupovat průmysl textilní, a o co hůř i zemědělství. Toto období je nazýváno grüunderské. Znamenalo rozkvět podnikání, budování husté železniční sítě i bankovního kapitálu. Na konci 19. století se zavádí elektrifikace, taktéž i telefonní síť ve Slezsku. Předním městem Dolního Slezska, také nového Německa, se udržuje stále Vratislav. Novým centrem pro Horní Slezsko se stávají Katovice.⁷⁹

Vznik dělnického hnutí byl v celku jasným vyzněním průmyslového nárůstu ve Slezsku. Postupem zasahovalo do oblasti hospodářství i politiky. Dělnické spolky vznikaly v 70. letech v Ústroni, Bílsku, v Těšíně a Třinci.⁸⁰

Paralelně v době dělnického hnutí měl vliv na Slezsko ještě jeden dopad prusko-rakouských konfliktů spočívající ve změnách politických, ovlivňujících posílení německé národní vědomí slezských Němců, a vítězstvím Pruska nad Francií (1871) byl jejich nacionalismus rozdmýchán o to více. Samozřejmě ohlas na tuto situaci se projevil ve zřízení národnostních spolků rostoucích hlavně v národnostně smíšených oblastech Slezska, jako je Opavsko a také Těšínsko. Je nad míru jasné, co spolky požadovaly. Jejich národnostní a státoprávní požadavky, formulované v roce 1869 na Opavsku, měly ohlas v německém tisku. Projev tohoto „tábora“ byl označen za cizinecký a odsouzen německým tiskem. Gestem proti tomuto shromáždění se konal „protitábor“ na Šelenburku nedaleko poutního místa Cvilín u Krnova.⁸¹ Na Těšínsku se diferencovalo národní polské hnutí podle konfesního klíče do dvou skupin: katolické a evangelické. V Pruském Slezsku probíhá „kulturní“ boj s cílem vytvoření jednotného německého státu a germanizace celého obyvatelstva.⁸² V Rakouském Slezsku se na počátku 20. století vedl boj o hlasovací právo. Těchto akcí se účastnila nejedna politická strana českých představitelů i německých, které se snažily všeobecné volební právo podmínit zákonnými úpravami tak, aby neohrozily postavení Němců. Ze strany Polska

⁷⁸ ŽÁČEK 2005, 134.

⁷⁹ ŽÁČEK 2005, 135.

⁸⁰ ŽÁČEK 2005, 136. Později se k rozkvětu tohoto hnutí napomáhají odborové spolky. Na sklonku 19. století na stav pracujících dělníků reagují i jiné masové stávky, které taktéž požadují zvýšení mezd a zkrácení pracovní doby. Tyto požadavky se neobešly bez konfliktů. Vybudování sociálně-demokratického hnutí mělo za výsledek pozvednutí životní úrovně dělnictva.

⁸¹ ŽÁČEK 2005, 140. Podobné aktivity byly pořádány i na Těšínsku Poláky. Zásadním pilířem pro české národní hnutí v Rakouském Slezsku bylo založení Matice opavské v roce 1877, dále Beseda, Sokol, v Těšíně Matice osvěty lidové pro Knížectví těšínské. Všechny tyto spolky prosazovaly české politické a kulturní zájmy. Před 1. světovou válkou byly založeny spolky, které se v masovém počtu hlásily k německému nacionalismu.

⁸² ŽÁČEK 2005, 140.

se politický život organizoval především na Těšínsku. Opět vše stálo na podpoře tisku a přičiněním spolků. Židovské obyvatelstvo se konstitovalo ponejvíc na Těšínsku. Tady bylo známo na pět židovských obcí.⁸³ V Německém Slezsku⁸⁴ se politika kancléře Bismarcka pod tlakem „Kulturkampf“ zahájeného v roce 1871 soustředila především na církevní sféru, která byla omezována jako většina národnostních menšin. Na stranu Bismarckovy politiky se dalo mnoho stran, taktéž se objevila řada odpůrců. Situace v Dolním Slezsku byla opačného charakteru. Tady si svou pevnou pozici zachovala tzv. Říšská strana a konzervativci. Po roce 1878 se vztah státu a katolické církve pomalu začíná zlepšovat. Naproti tomu se vztahy uvnitř pruského Horního Slezska, mezi českým, polským a německým obyvatelstvem v důsledku působení Německého spolku Východní marky s protipolskou propagandou výrazně vyostřily. Hovoříme tedy o nárůstu národnostních antagonismů.⁸⁵

2.1.17. Slezsko v období světových válek a v době meziválečné

Dobře se rozvíjející vztahy mezi rozděleným Slezskem smetá rok 1914, kdy byl císařem vyhlášen válečný stav. Všechn tisk nesouhlasící s válečnou propagandou byl zrušen, dočasně byli zatýkáni i polští národní aktivisté. V důsledku mobilizace ochabovala produkce průmyslu a pro případ ruské invaze byla ve Slezsku připravena případná destrukce průmyslového zařízení. Do této míry se však válka Slezska nedotkla. Otázkou je, jak by průmysl pokračoval v případě takovýchto destrukcí dál. V těžkém průmyslu a v hornictví bylo využíváno válečných zajatců, jejichž počet nebyl nejmenším. V každém válečném konfliktu nejvíce trpělo obyvatelstvo hladem, problémy se zásobováním potravin a základních potřeb. Na obou stranách Slezska tyto problémy probíhaly stylem, který postupně vedl k takovému nesouhlasu, že povstaly stovky demonstrantů k velkým protestům. Demonstranti rakouské strany se v protestech potýkali s vojenskou asistencí a byli zneškodňováni, či odváděni na frontu, což na konci války vedlo až k dělnickému hnutí stávkujících ve Vídeňském Novém Městě. Stávky byly násilně potlačeny. Každou zimu se obyvatelstvo potýkalo s problémem zásobování především v Horním Slezsku. Největší nespokojenost s hladem byla projevena v pochodech a demonstracích v Pruském Slezsku roku 1918. Už rokem 1917 se aktivizovalo národní polské hnutí, které postupem směřovalo v úsilí ke spojení pohraničních částí

⁸³ Pevně začleněné Pruské Slezsko ve státě a jeho německé části vítalo začlenění a sjednocení Německa pod Pruskou zástavu a utvoření Německého císařství v roce 1871 po porážce Francie.

⁸⁴ ŽÁČEK 2005, 142.

⁸⁵ ŽÁČEK 2005, 144.

k polskému státu. Na tyto iniciativy reagovalo i Německo. V obavě nároků Polska si žádalo připojení Osvětimska a Zátorska k historickému Rakouskému Slezsku, při čemž se odkazuje na příslušnost k zemím České koruny.⁸⁶ Ve snaze nezaostat se zařadilo i české národní hnutí k požadavku vytvoření československého státu deklarovaného roku 1918, přičemž počítalo s loajalitou polských sousedů, a otázka pohraničí nebyla v jednání nijak hlavním tématem. Požadavek připojení Těšínského území k Polsku byl hnán před Národní radu knížectví Těšínského založenou jako reprezentativní orgán Poláků žijících na těšínském Slezsku. Ani oslabené Německo nestálo se svými aspiracemi stranou, a bylo nutné je brát také na vědomí, když směřovalo k utvoření nezávislého státu v pruském Horním Slezsku, aby bylo možné území uchránit před českým a polským nárokováním. I když zde byly snahy z řad lidu zastoupeného v Katolické lidové straně, neměly na rozdělení Slezska žádný vliv.⁸⁷ S dělením po první světové válce nebyla spokojena ani jedna strana. Na území bývalého Rakouského Slezska byla vytvořena Sudetenland s centrem v Opavě, vzápětí byla tato provincie předána pod správu Československého státu.⁸⁸ V době vznikajícího Československa se opět objevuje spor o nevelké, ale zato lukrativní území. Těšínské území se stalo ideou především pro kvalitní kamenné uhlí a pro železniční spoje. Prozatímní správu nad Těšínskem mělo Polsko. To si začalo nárokovat toto území a nereagovalo na výzvy československé diplomacie. Proto bylo nařízeno obsazování území československými jednotkami, což vyvolalo nevoli na straně Polska. Přestože nebylo o sporném území rozhodnuto, správa byla rozdělena pařížskou úmluvou. Z netrpělivosti místních obyvatel byla vyvinuta činnost tzv. bojůvkářů. Hranice byla určena až roku 1920, podstatnou částí vyhověla československému návrhu, což strana Polska nepocítovala jako spravedlivé faktum už jen z toho důvodu, že na území správy Československa zanechalo na přibližně 100 tisíc polských obyvatel.⁸⁹

Roku 1918 je české Slezsko přejmenováno na oficiální název Země slezská.⁹⁰ Na vyhlášení Československé republiky reagovalo Pruské Slezsko revolucí. Komplikovaná situace nastala hned v několika městech. Projevila se masovými demonstracemi.⁹¹ K rozhodnutí o rozdělení Slezska mezi Polsko a Německo došlo 1921, tehdy Polsko získalo třetinu plebiscitního teritoria. Pro menšiny nastala složitá situace na obou stranách. Přestože bylo Slezsko rozděleno do tří států, udrželo si jistou měrou svou autonomii. V Německu tvořilo Slezsko dvě provincie, Dolní i Horní. Roku 1928 bylo Slezsko spojeno s Moravou,

⁸⁶ ŽÁČEK 2005, 148.

⁸⁷ ŽÁČEK 2005, 149.

⁸⁸ ŽÁČEK 2005, 150.

⁸⁹ ŽÁČEK 2005, 152.

⁹⁰ SIRNÝ 2006, 12.

⁹¹ ŽÁČEK 2005, 153.

nyňi jako země Moravskoslezská. Toto se projevilo i v církevní správě, konkrétně v polské části Horního Slezska. Ta byla podřízena roku 1922 administratuře apoštolské a o tři roky později zřízenému biskupství v Katovicích. Mnohé ovlivnila ekonomická krize 30. let. V době napětí se stávkovalo v tzv. hladových demonstracích po celém Slezsku. Národnostní konflikty přetrvávaly i v době nástupu nacismu. Hlavním problémem byla otázka národností, která do jisté míry ovlivňovala politiku německého i polského Horního Slezska. Byly zde velké snahy vymýtit nacionalismus, ke kterému se směřovalo postupným krácením menšinových práv. Především v německém Slezsku a Kladsku po nástupu Hitlera přichází několik germanizačních opatření. Přejmenovávaly se slovanské názvy, nápisy, instituce a mnoho dalšího, nevyjímaje geografických názvů. Slezsko si udržovalo z pohledu do minulosti stále neutrální pozici. Díky své malé rozloze je neutrálním bodem střední Evropy. Slezsko bylo proto takto strategické, jelikož tvořilo německý klín mezi Polskem a Českem.⁹²

Mnichovskou dohodou si Německo získalo nejen české země, ale cestu k Polsku. To bylo nejprve pod záminkou následné agrese obviňováno z útlaku německé menšiny na svém území. Polsko bylo podmaněno velice rychle, stejně jako Slezsko, které sloužilo Německu především svým průmyslem, který byl stěžejní pro chod války.⁹³ Za účasti československých vojáků bylo Slezsko na jaře 1945⁹⁴ vítěznými mocnostmi osvobozeno. Definitivně v podškrtnutém součtu se hovoří, že za druhé světové války nejmarkantněji z řad ničených měst utrpělo Opavsko.⁹⁵ Roku 1949 byla zrušena i Moravskoslezská země komunistickým režimem, který s argumentem „přežitku“ ustanovil krajské zřízení nerespektující historické hranice Moravy a Slezska.⁹⁶

2.1.18. Slezsko v 2. polovině 20. století

Během války bylo zničeno mnohé z infrastruktury, železnic i průmyslu a hospodářství, které se dovolávalo po opravách. Již před koncem války se Slezsko stalo předmětem jednání a diplomatických diskuzí. Při obnově území vymezení Slezska se postupovalo nikoliv dle

⁹² ŽÁČEK 2005, 162.

⁹³ ŽÁČEK 2005, 165. I když tato země byla dostatečně okupována a zneužívána, přece na území Horního Slezska, na Těšínsku, vzniká vedle ilegálních polských skupin také odbojová činnost česká. S pietou vzpomeňme na jedno z hitlerovských center, jednu ze zrud holocaustu, Osvětim (Auschwitz). Sporné území Těšínska bylo zařazeno do jednání představitelů exilových reprezentací Československa a Polska. Tato jednání o přípravě poválečné konfederaci ztroskotala mimo jiné i na otázkách, kterým bylo právě těšínské území.

⁹⁴ Ke strategickému významu Slezska v letech 1938–1945 se vyjadřuje Josef Bartoš ve stejnojmenném příspěvku sborníku vědecké konference vydaném při příležitosti 50 let výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě z roku 1998.

⁹⁵ ŽÁČEK 2005, 167.

⁹⁶ HORÁK/VAISHAR 1997, 126.

historických hranic, nýbrž se zamýšlelo spojení s bývalými politickými okresy moravskými. Nakonec Slezsko zůstává součástí Moravskoslezské země. Od roku 1949 bylo rozděleno do olomouckého a ostravského kraje až do roku 1960. Z pohledu církevní správy bylo Opavsko a Krnovsko součástí arcidiecéze olomoucké, východ, Těšínsko, spadalo pod arcidiecézi vratislavskou a na západě Jesenicko pod tehdejší součást biskupského Niska. Dle postupimské konference mělo být německé obyvatelstvo z území Slezska odsunuto. Samozřejmě se v obou částech Slezska znova objevuje národnostní otázka. Opět vystupuje postavení polské menšiny na území Těšínska a Polsko deklaruje nároky na část Těšínska, zabraného Polskem v roce 1938, což časem v roce 1945 vyústilo k pokraji násilného konfliktu. Vlivem odsunu struktur obyvatelstva se Slezská zem stává prostorem tzv. socialistické výstavby, rozvoje těžkého průmyslu a těžby uhlí a k výstavbě hornických sídlišť.⁹⁷ Rozvoj hornoslezské oblasti a jeho investic rostl závratnou rychlostí, naproti tomuto v části Dolního Slezska byl rozvoj neúměrně pomalý až do poloviny 50. let. Pochopitelně se doba socialismu neobešla bez nesouhlasů a proti tomuto systému se staví první vlna demonstrací v polském Slezsku roku 1956, požadování demokratizace či zrušení cenzury. Další protesty nastaly koncem 60. let a směřovaly v požadavcích k obnově českého Slezska jako celku se samosprávou. To dále procházelo obdobím obsazení vojsky Varšavské smlouvy roku 1968. Tímto normalizačním zásahem byly společně s demokratizací smeteny i myšlenky na rehabilitaci Slezska. Státní hospodaření nakonec v souvislosti se změnou sovětské politiky, její rezignace, způsobilo oslabení státního aparátu také v Československu v letech 1989-90.⁹⁸

V jakém poměru jsou studie o Slezsku ze strany českých a polských historiků zpracovány, nedokážeme přesně říci. Setkáváme se s řadou prací polských historických syntéz, které se již v minulosti od sebe liší chronologickým rámcem, v němž více či méně byla zpracovaná i tematika Slezska. K tématu Slezska v polských historických syntézách přispívá Wiesław Lesiuk.⁹⁹

2.2. Slezsko a křesťanství

Křesťanství se šířilo i do Slezska díky misiím, tak jako do ostatních silných států. Nebránilo se využití násilných prostředků, které sloužily taktéž k podmanění si území. Než si

⁹⁷ ŽÁČEK 2005, 172. K výstavbě hornického sídliště z roku 1955 bylo vyhlášeno hlasování lidu pro název, který z řad pojmenování velmi kuriózních, jako např. Šesublud, Hornohutní Ještěvice, Bezručov či Malenkovgrad, byl nakonec vybrán Havířov.

⁹⁸ ŽÁČEK 2005, 176.

⁹⁹ HORÁK/VAISHAR 1997, 36sq.

dovolíme kriticky argumentovat k tomuto podvědomí o prvních křesťanských evangelizacích, musíme zvážit i ten fakt, že pokud byl nátlak přílišný, vedený direktivně směrem proti zaběhnutému kultu a nekřesťanským tradicím, snahy by jistě ztroskotaly. Tehdejší křesťanství se nám může jevit jako velmi nestabilní, ale archeologie nám dokazuje úspěchy těchto misí v postupném nárůstu sítí kostelů, způsobu pohřbívání, které tolerují určité pohanské zvyklosti a církev jim nebránila.¹⁰⁰ Kupříkladu od 30. let až do poloviny 11. století nedovolila tehdejší situace biskupu vratislavskému pobyt ve své rezidenci kvůli těmto pohanským expanzím, které vyústily v nepokoje. Vykrytalizováním krize vzniká po smrti Boleslava Chrabrého recidiva.¹⁰¹ Pozvolné emancipaci křesťanství dobře nahrávala urbanizace 13. století. Důležitost pro tento rozvoj sehrál vznik klášterů. V době nájездů Tatarů se sice mnohé církevní statky zničily, ale vzápětí nastala touha po obnově.

Pro křesťanský svět ve Slezsku sehrála důležitou roli hlavně svatá Hedvika, dále svatá Anna Slezká, Bronislava, Eufémie Ratibořská a Hyacint Polský, či blahoslavený Česlav. Úcta byla pěstována i k svatému Vojtěchu. Z Polska byl také šířen kult svatého Stanislava. Instituce církve dále více trpěly při husitských vpádech, při sporu Jiřího z Poděbrad s Matyášem Korvínem, či v době reformace, kdy se duchovní sféra na slezském území nachází ve velkém úpadku, a tak zde snadno pronikají protestantské myšlenky. V době protireformace se počíná šířit kult svatého Jana Nepomuckého. Po roce 1742 se církev dostává do pozice trpěné menšiny. Z výsledku těchto epoch se Slezsko stává zemí poměrně tolerantní, o čemž svědčí i fakt, že na vratislavské univerzitě, na poli středověkého vědeckého centra, existovaly dvě teologické fakulty. Evangelická, stejně jako katolická.¹⁰²

2.3. Pramenný materiál

2.3.1 Písemné prameny

Důvěryhodným zdrojem pro oblast bádání v prvotních písemných pramenech Slezska je rukopis Geografa Bavorského *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*. Je datován do období před rokem 844 a zmiňuje se o kmeni Slezanů, který v pozdějším období společně i s ostatními kmeny sehrál důležitou roli v integračním procesu stejně jako kmen Čechů v Čechách.¹⁰³

¹⁰⁰ BERANOVÁ 2001, 246sqq.

¹⁰¹ ŽÁČEK 2005, 176.

¹⁰² VANÍČKOVÁ/DOKOUPIL 2000, 96.

¹⁰³ FUKALA 2007, 21.

Písemnictví slezských zemí se nám rozvíjí s doznívajícími vlivy humanismu a nastávajícím barokem v 16. a 17. století a to všech tří jazyků, jak českého, tak i polského a německého jazyka. Kupříkladu německá literatura bere za své i písemné památky související se Slezskem jako součást celonárodní německé literatury. Takto je vnímáno i české a polské písemnictví. Každá písemná památka je důkazem o rozvoji a úrovni kulturního společenství.¹⁰⁴

O tom, že obyvatelstvo v době 13. století bylo převážně slovanské, svědčí fakta z roku 1248, kdy usnesení církevní vratislavské synody přednáší výhrady k modlitbám Pater Noster a Credo, která se mají pronášet ve staropolštině.¹⁰⁵

2.3.2. Nepsané prameny

Jedinečné a stěžejní umělecké a pramenné hodnoty nesou kartografická díla, mapy a plány, které jsou zásadní pro kapitolu nepsaných pramenů. Vytvářejí názorný obraz proměn Slezska na základě studií vyžadujících složité postupy postavené v závislosti na řadě vědeckých disciplín. Obrazy země Slezské byly sestavovány v rozličných kartografických dílnách. [1] *Martin Helwig* (1516–1574) si z roku 1561 nesl prvenství v poměrně přesném zapsání mapy Slezska až do doby vytvoření map *Jonášem Sculettem* (1603–1664)¹⁰⁶ v letech 1626–35. Mezi tím obdobná mapa, téměř můžeme říci přepis mapy Helwigovy, je představena v atlasu *Abrahama Ortelia* (1527–1598), „*Theatrum orbis terrarum*“. V roce 1570 dokončuje toto dílo, do kterého je zapsána i mapa Slezska: [2] „*Silesiae typus descriptus et editus a Martino Helwig Neisense, et nobili viro Nicolao Rhedinger dedicatus. Anno 1561*“ Tentokrát již s orientací na sever.

Mapou byl inspirován rovněž další přepis, nyní od rytce *Davidu Custodise*¹⁰⁷ z roku 1626. Titulem u tohoto tisku je „*Abris der Lanschaeft Schlesien sampt den aengrenczect Landern*“. [3] Jedná se o mědirytinu z roku 1626 v měřítku 1:220 000 o rozměrech 206 x 300mm. Nese filigrán ve tvaru lilie a je poměrně strohá, tištěna na tenkém papíře. Legenda

¹⁰⁴ URBANEC 2009, 8.

¹⁰⁵ URBANEC 2009, 10.

¹⁰⁶ Ve svém článku Wielandovy mapy Slezska publikovaném ve Slezském sborníku č. 49 z roku 1951 se Václav Novák zmiňuje o překonání Sculetiovy mapy zásluhou Bedřicha Kühnova, jehož mapy knížectví jsou dodnes uznávané za vrcholná kartografická díla 17. století.

¹⁰⁷ SEMOTANOVÁ 2002, 24. Autor není na mapě Slezska uveden, ovšem tato mapa se výrazně shoduje ve formě i v rozměrech s mapou Moravy z počátku 17. století, u které je David Custodis uveden jako rytec.

mapy vlastní čtyři značky pro kláštery, zámky, města a malé obce.¹⁰⁸ Přičítáme ji k prvním mapám samostatného vyobrazení země Slezské.

Dále *Superioris et Inferioris ducatus Silesiae in suos XVII minorek principatus et dominia divisii nova tabula in lucem edita a Ioh. Batista Homanno Norimbergae. Cum privilegio Sac. Cas. Majestatis.* [4] Kolorovaná mědirytina nedatovaná v měřítku 1 : 751 000, 478x575 mm. Zachycení Horního a Dolního Slezska bylo vytvořeno J. B. Homannem již v roce 1712, představeno v souboru map s názvem „Atlas von Hubert Charten“. Byla zpracována podle Theodora Danckertse „Accuratissima ducatus Silesiae eigue regnum Bohemiae“¹⁰⁹

Do doby Drážďanského míru je mapování Slezska podobno kartografickému vývoji mapování Čech i Moravy. Změna nastala rokem 1720, když císař Karel VI. nařizuje zmapování Slezska a tuto zakázku předkládá Janu Kryštofu Müllerovi, který stihl bravurně zmapovat pouze Moravu a začal s mapováním Čech. Obecně 18. století přináší do kartografie nové objevné metody zakládající se na vědeckých postupech práce a přesných výpočtech. Millerovu práci přebírá Johan Wolfgang Wieland, o jehož způsobu mapování se nám nedochovaly zprávy. Nicméně právě Wieland usilovně a velmi podrobně mapuje náročný terén slezských knížectví.¹¹⁰

Slezsko na mapě Johanna Schönberga z roku 1830 *Charte der Markgrafschaft Maehren und des damit vereinigten oestreichischen Antheils an dem Horzogthume Schlesien.* Jedná se o kolorovanou mědirytinu, kdy grafické měřítko je cca 1:400 000. Zde je Slezsko součástí mapy Moravy a Slezska z let 1830. Slezsko na mapě Blažeje Kozenka kolem roku 1880. Na této mapě můžeme pozorovat, jak se kartografie měnila k informovanosti obyvatel. Tento typ hovoří o hospodářském, vlastivědném a zemědělském obsahu mapy ve snaze jasné srozumitelnosti pro širokou veřejnost.¹¹¹

2.3.3. Hranice území českého Slezska

Katastrální hranice Česka má dnes několik sporných oblastí, poněvadž hranice dnešní ve vztahu k hranici historické není přesná. Hranice historická byla vedena po hřebenech pohoří a řek, což způsobilo dělení měst jako jsou kupříkladu město Ostrava, Frýdek – Místek,

¹⁰⁸ SEMOTANOVÁ 2002, 24. Více k mapám: František Roubík: „Soupis map“.

¹⁰⁹ SEMOTANOVÁ 2002, 24 srov. Linker Klaus: Zwischen Oder und Riesengebirge. Schlesische Karten aus fünf Jahrhunderten. Berlin 1987.

¹¹⁰ NOVÁK 1951, 289sqg.

¹¹¹ SEMOTANOVÁ 2002, 36.

Těšín. Mimo ně jsou pro nás zásadním předmětem řešení v příslušnosti měst ke Slezsku či k Moravě obce Fulnek a Opava. Fulnek historicky náleží k území Moravy,¹¹² i když většina městských částí historicky připadá ke slezskému území. Na základě nedělitelnosti území byla obec přiřazena k Moravě. Paradoxně na území Opavy jakožto hlavního města historického Slezska se nacházejí Moravské enklávy. S ohledem k malému počtu obyvatel a nedělitelnosti území byla přiřazena ke Slezsku.¹¹³

IV. Mariánský kult a úcta k obrazům ve středověku

I přes dlouhý vývoj utváření postoje církve k uctívání obrazů, který se v polemikách a nedorozuměních zračil v obrazech synod, jež se, ve snaze dojít společnému rozhodnutí přijatelného jak pro západ, tak pro východ, zdála neutěšitelná, je středověk právem považován za zlatou éru mariánské úcty. Nejenže ji udržel, také ji dále rozvinul a z problematiky o uctívání obrazů a relikvií vzešla pro budoucí časy velká ponaučení, která jistě mají značnou váhu i pro dnešní dny.

Již Karel Veliký se nad těmito spory pozastavuje v teologických spisech *Libri Carolini sive Caroli Magni Capitulare de imaginibus* vydaných kolem roku 790 a zřejmě sepsaných Theodulfem z Orleansu. Z překladu se můžeme dozvědět o postoji k zázračným obrazům, při čemž jsme nabádáni k opatrnosti v přistupování k nim v argumentaci a myšlenkách tehdejší zajímavé polemiky.¹¹⁴ Opravdu dobře podaný názor prezentuje papež Urban VIII., který se v soudech nad zázračnými obrazy přiklání k názoru, že: „*Ti, kdo referují o zázračných jevech, pro své svědectví nemají vyžadovat žádnou důvěru jinou než čistě lidskou.*“

Na poli našeho zájmu, tedy v oblasti slezského území, nám toto dokládají zprávy četných zasvěcení k Panně Marii, přestože některá zanikla. Úcta je v církvi zaznamenána od 13. století. V 15. století se zaměřuje na šíření Mariiných bolestí.¹¹⁵ Později se staly soboty dnem zasvěceným Matce Boží a k její úctě.¹¹⁶ Ve svých prosbách se k ní ubírali především takoví světcí, jako byl sv. Bernard z Clairvaux, sv. Albert Veliký, sv. Tomáš Akvinský,

¹¹² Fulnecko bylo v rámci dělení odtrženo od Opavska v 15. století. V rámci řešení vlastnických vtahů mezi opavskými Přemyslovci. Teritoria se stala složitě propletena, zároveň narušena stolními a lenními statky olomouckého biskupství tehdy právně nespadaajícího pod opavská a krnovská knížata. Později tvořila tzv. moravské enklávy, srov. Schenková 2001, 11.

¹¹³ SIRNÝ 2006, 12sq.

¹¹⁴ ROYT 1995 — Jan ROYT: Úcta k obrazům a Libri Carolini. In: Posvátný obraz a zobrazení posvátného 1995, 75sqq.

¹¹⁵ SVOBODOVÁ 1998, 58.

¹¹⁶ WEIS 2003, 21.

sv. Bonaventura anebo sv. Bernardin Sienský.¹¹⁷ Kromě zasvěcení se hojně rozšiřovaly i modlitby k Panně Marii. K modlitbě Anděl Páně zněly zvony věží z chrámů a kaplí již od 14. století, vybízejíce věřící k usebrání se. Snad nejvýznamnější podíl zásluh v rozvoji a šíření úcty mariánské ve středověku má řád cisterciánů, jejich prvořadý kazatel Bernard z Clairvaux, právě od nich je nám znám obraz „Lactatio s. Bernardi“ – Panna Maria kojící sv. Bernarda. Dalšími zásadními řeholemi vznikajícími na základě této úcty jsou řády Panny Marie Karmelské,¹¹⁸ služebníků Mariiných – servité a řád Panny Marie Matky Milosrdenství (de Mercede), zvaní Mercedáři, založení v létě roku 1218 v Barceloně.¹¹⁹

3.1. Slezske gotické umění

Období gotického slohu můžeme rámcově označit od poloviny 13. století do počátku 16. století.¹²⁰ K počátkům rozvoje gotického umění se vážou církevní řády. Ve 13. století, také na začátku 14. století výrazně chybí dvorská umělecká centra. Je doloženo, že se české umělecké prostředí kontaktuje a působí v uměleckém prostředí Slezska a naopak. Obecně stavby z této časové vrstvy v českém Slezsku nejsou časté. Z architektury ještě dodat, že se na území českého Slezska budují venkovské dřevěné kostely a to především v době konce 15. až do poloviny 16. století. Z nedochovaných chrámů víme o kostelu Panny Marie v Hrabyni, z dochovaných je to dřevěný kostel Božího Těla v Gutech u Českého Těšína z 60. let 16. století.

Z malířství je nám známo, že ve střední Evropě dlouho přežívá tradice pozdně románské malby. Slezske gotické malířství je zaznamenáno teprve v poslední čtvrtině 13. století a je zastoupeno především v oblasti knižní malby. Tradice krásného slohu, vrcholné gotické malby, je pak ve Slezsku bez okolků rozvíjena až do poloviny 15. století.¹²¹

¹¹⁷ WEIS 2003, 21.

¹¹⁸ WIES 2003, 22.

¹¹⁹ WEIS 2003, 24.

¹²⁰ Výrazové architektonické prvky gotického slohu zaznamenáváme již za vlády Jindřicha Bradatého mezi lety 1201–38, užívané spíše jako prvky dílčí. O gotickém stavebním celku hovoříme až v roce 1241 ve vřatavském novém chóru.

¹²¹ VANÍČKOVÁ/DOKOUPIL 2000. 55.

3.2. Liturgie a lidová zbožnost

Lidová zbožnost východní se již od poloviny 7. století začíná lišit od liturgie. Prohlubuje se v rozdílech, které jsou zapříčiněny změnami nejen v modlitbě, která se různí stylem i formou mezi skupinami kněží, řádů a lidí. Zázračná vyprávění a poutavé příběhy apokryfní literatury mají tedy vliv na ikonografii, která podněcuje fantazii věřících postupem se přiklánějících k alegorickému chápání evangelia i Písma obecně.¹²²

Je tímto zřejmé, že lidová zbožnost vzniká na základě logického výsledku, uvážíme-li jak západní liturgie ve svém vývoji stále nechává věřícího v pasivní roli. Postupem se přiklání ke kultu a z důvodu nedostatečného pochopení uzavřené liturgie vzniká dualismus. Je proto pochopitelné, že si lid připodobňuje liturgii, svátky i Písmo svému chápání skrze alegorii pomocí lidové formy.

V době středověku se projevují a množí formy lidové úcty k blahoslavené Panně Marii a k svatým. Z řad projevů lidové zbožnosti mnohé přetrvaly až dodnes. Zároveň se utvořila zajímavá vazba mezi liturgií a lidovou zbožností. Liturgie podněcuje lidovou zbožnost, která je liturgií přijímána a přímo do ní začleněna.¹²³ Koncem středověké éry však liturgie a zbožnost zažívají období krize, jak víme, děje se tak v důsledku křesťanské nejednotnosti a absence dostatečné katecheze, což vedlo k odchýlení se od střídmeho výrazu křesťanského kultu.¹²⁴

3.3. Středověká poutní tradice a uctívaná místa ve Slezsku

Mariánská úcta v období středověku zažívá vrchol. Sledujeme toto díky dokladům, jako jsou dochované devoční grafiky z míst poutních, a i když některá stará poutní místa zanikla, jsou v povědomí místního lidu a jejich tradice nesmí být ztracena, proto jsou stále předmětem bádání. Takovými jsou kupříkladu Orlová, Stará Červená Voda, Krnov – Kostelec a Žulová. V bezprostřední blízkosti poutních míst vznikají poustevny, jejichž obyvatelé se stávají „kostelníky“ místa, a také se k nim váží řemesla působící v jejich blízkosti.¹²⁵

¹²² DIREKTÁŘ 2007, 34.

¹²³ DIREKTÁŘ 36.

¹²⁴ DIREKTÁŘ 37.

¹²⁵ SCHENKOVÁ 1997 — Marie SCHENKOVÁ: Poutní místa ve Slezsku. In: Vlastivědné listy XXIII, 1997, 33sq.

Již od středověku se dochovávají ústní tradice, takzvané legendy, lat. „co je třeba číst“, což do 13. století představovalo každodenní četbu ze života svatého, či svěťce, jenž svátek právě připadal na ten jeden den. Postupem času legendy fakticky ztrácely na své věrohodnosti. V různém poměru nesou i historickou podstatu.¹²⁶

V. Mariánský kult a úcta k zázračným obrazům v novověku ve Slezsku

I v dobách novověku se nepřestává rozšiřovat mariánský kult a opět k tomu přispívají řády a kongregace. Obecně jsou to obláti Panny Marie, jezuité, tovaryšstvo Mariino, řád milosrdných bratří, či nejsvětějšího Vykupitele a celá řada dalších řeholí, které se o toto zasazují a vedou úctu k Panně Marii ve svých regulích.¹²⁷

Na Těšínsku vzniká v 17. století řada milostných mariánských obrazů.¹²⁸ O činnosti malířských dílen však zprávy nemáme, i když s velkou pravděpodobností zde působily. Později v 18. století se umělecká produkce zlepšuje a je mnohem živější také díky příchodu právě řádu jezuitů.¹²⁹ Podstatně hůře na tom byly kostely venkovské, co se týká produkce uměleckých děl, byly omezeny finančně, navíc se také na Těšínsku tolik nerozvíjela poutní místa jako v západní části Slezska. K nejvýznamnějším poutním svatyním této oblasti řadíme frýdeckou baziliku Panny Marie.¹³⁰ Z dalších poutních míst zmiňme Prstec, Nerodím, Prašivou¹³¹ a Gruň.¹³² Malířská tvorba východní části Slezska se pro naše téma zračí nejlépe v umělcích, jako byl *František Eisner* (1682 – 1732).¹³³ Však nejvýznamněji se v slezském prostředí prosadil opavský malíř *Ignác Günter* (1727 – 1807), jehož tvorba byla velmi plodná.

¹²⁶ RULÍŠEK 2001, nepag. Legenda

¹²⁷ WEIS 2003, 29.

¹²⁸ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2004, 14.

¹²⁹ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2004, 15.

¹³⁰ Podle pověsti byla socha madony z pískovce umístěna na vrchu Na vápence. Zhotovena byla *Simonem Steinhofem*. Po určité době, kdy se k ní chodil lid zbožně modlit, se kolem roku 1700 roznesla zpráva, že je socha obklopena září. Po těchto zprávách trvalo asi šest let, zde byla postavena dřevěná kaple. Mezi roky 1740 – 1759 za financování hraběnky Karolíny Pražmové byl vystavěn monumentální chrám vratislavským stavitelem *Bartolomějem Witwerem*.

¹³¹ Z doby kolem roku 1700 zde pocházel obraz, typově podobný Panně Marii Pomocné, který byl součástí vybavení kostela. Na Těšínsku se však podle paní doktorky Schenkové dochovalo nemálo kvalitních uctivaných obrazů, podle kterých byla ovlivňována ikonografie místních sakrálních maleb.

¹³² SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2004, 19.

¹³³ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2004, 15. Měšťanský malíř usazený v Těšíně. Zabýval se restaurováním chrámových závěsných obrazů a kolem 1715 zrestauroval obraz Panny Marie z kostela v Malých Kunčicích.

V devadesátých letech se do povědomí těšínského sakrálního malířství dostává vídeňský umělec *Felix Ivo Leicher* (1727 – 1813).¹³⁴ K dochovaným, či nedochovaným milostným obrazům zůstávají jejich kopie a devoční grafiky, svědčící o rozšiřované účtě, a hrají významnou úlohu v barokní ikonografii. Z jedněch takovýchto oblíbených ikonografických typů je obraz *Salus Populi Romani*. K vidění je i obraz *Panny Marie* v těšínském jezuitském farním kostele, ve farním kostele v Pohvizdově a také v Ropici.¹³⁵

Barokní umění Těšínska je samo o sobě jistou specifickou, z dnešního neúplného badatelského pohledu je dosti inklinující k narativnímu podání. Kompozice maleb směřovaly jistým „zaběhnutým“ pojmáním až k lidové formě. V dílech zahraničních a místních produkcí je silný rozpol a v minulosti se nové proudy uměleckých forem prosazovaly stěží.¹³⁶

4.1. Barokní umění ve Slezsku v rámci poutních míst

Periodu barokního umění se můžeme pokusit vymezit na období přibližně od 20. – 50. let 17. století, až do 70. let 18. století. Jeví se jako importovaný sloh přicházející po třicetileté válce. První vlivné vlny přicházejí do Slezska ze severní Itálie. Propojenost na Saské umění pozvolna prchá a nastává nová obroda, toto umění se představuje především s hravým a dynamickým výrazem, s vlastnostmi dramatického patosu, který vtáhne pozorovatele do momentálního rozpoložení a prožitku výjevu uměleckého díla. V druhé polovině 17. století dochází již k silnému rozvoji barokního umění, v době po ukončení třicetileté války se nyní budují nejen šlechtická a měšťanská sídla, ale i kostely a poutní místa.¹³⁷ Objednateli a zadavateli v rané fázi baroka ve Slezsku (80. léta 17. století) jsou bohatá aristokracie a duchovenstvo zastoupeno především jezuitským řádem. Nutno říci, že se nejedná o přímý vliv italského baroka, nýbrž o umění umírněné s manýristickými rezidui. V posledních desetiletích 17. století se zájem o umělecká díla a jejich financování rozšířil i z řad klášterů, díky kterým slezské prostředí a jeho umělecké klima posiluje. Umělci přicházejí nejen z Itálie, ale také z Německa i Čech a domácí umělci, vyškoleni v zahraničí se uplatňují na našem území vedle umělců cizích, zde usídlených natrvalo, přispěním čehož u nás barokní styl v 18. století zdomácněl. V tomto období rovněž do okruhu objednavatelů spadá měšťanstvo, které se poněkud počíná rozmáhat v zakázkách od 1. poloviny 18. století až do doby roku 1740–1760, kdy se toto období může měřit s podmínkami pro uměleckou tvorbu v letech třicetileté

¹³⁴ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2004, 17.

¹³⁵ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2004, 17.

¹³⁶ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2004, 20.

¹³⁷ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2001, 13.

války. Po polovině 18. století v pruském Slezsku tvorba závisí na německých vzorech a umění baroka směřuje ke klasicismu. Od 50. let se ve Slezsku objevují stopy friedrichovského rokoka a raného klasicismu berlínské redakce. V habsburské části Slezska je tomu o něco později.

V architektuře, a nejen v ní, se dobře projevil příliv rekatolizačních hnutí, který s sebou přináší budování poutních míst zastoupených malými kaplemi dřevěných či zděných konstrukcí, které v tomto období byly nahrazeny poutními chrámy. Samozřejmě nejznámějšími poutními místy jsou Uhlířský vrch, původně dřevěný kostelík sv. Kříže, a poutní chrám Bolestné Panny Marie na Cvilíně z let 1683–84.¹³⁸ Skutečně první monumentální stavbou raného baroka v českém Slezsku je chrám sv. Vojtěcha v Opavě, vznikající mezi lety 1675–78. Byl přebudován v jezuitský klášterní kostel sv. Jiří. Současně byla přebudována i stavba chrámu sv. Ducha. Do dějin výstavby barokní architektury na území Slezska se taktéž zapisuje cisterciácký řád, ten zaměstnává architekty nejen z Čech, Moravy, jižního Německa, ale také stavitele ze Slezska samotného. Významnými staviteli byla rodina Gansů z Krnova. Z těch nejvýznamnějších byl především projektant a stavitel *Georg Friedrich* budující v letech 1722–1729 se svým otcem Andreasem poutní kostel ve Cvilíně u Krnova a poutní kostel Panny Marie Pomocné na Uhlířském vrchu u Bruntálu mezi lety 1755–1758. Pozdní fáze baroka v architektuře se vyvíjí odlišně jak v rakouské, tak v pruské části Slezska. V pruském Slezsku se místní architektura od poloviny 18. století inspirovane rokokovou architekturou berlínskou a braniborskou.¹³⁹

Malířská tvorba barokní ve Slezsku měla ještě dlouho po dobu 17. století manýristický charakter. Nejdůležitějšími díly z tohoto období jsou pro nás dvě malby krnovského malíře *Heinricha Taubera* (1652–1738). Obrazy Panny Marie Bolestné z let 1683 a 1690 jsou umístěny v poutním chrámu na Cvilíně. Snad nejznámějším malířem ve Slezsku byl jezuitský malíř *Ignác Raab* (1715–1787), identifikovatelný benátským teplým koloritem, rokokově laděnými plátny zastoupenými především v Opavě, Bruntále a v Bílé Vodě. Tento věhlasný umělec pocházející z Bílovce, se proslavil senzualistickou bohatou malbou. Byl činný nejen v rakouském Slezsku, ale také na Moravě i v Čechách.¹⁴⁰

¹³⁸ VANÍČKOVÁ/DOKOUPIL 2000, 28.

¹³⁹ VANÍČKOVÁ/DOKOUPIL 2000, 29.

¹⁴⁰ VANÍČKOVÁ/DOKOUPIL 2000, 31. Z následujících snad nejvýznamnějších malířů slezské barokní tvorby 17. století je *Michael Leopold Willmann* (1630-1706), s jehož tvorbou byla spjata také díla *Jana Kryštofa Lišky* (1650-1712), původem z Vratislavi, usazeného v Praze. Dále *František Řehoř Eckstein* (1689-1740), jeden z nejvýznamnějších představitelů pozzovsky laděné iluzivní fresky přichází z Brna, aby vytvořil monumentální iluzivní kompozici v prostoru poutního chrámu Cvilín z let 1726–27, posléze byla zničena. Taktéž pracuje na freskové výzdobě v kostele sv. Jiří v Opavě (1731).

Skutečný rozvoj barokního umění zažívá Slezsko až v 18. století. K přestavbám, taktéž k budování nových sakrálních objektů patří jejich výzdoba, která je v tomto období zastoupena pro nás důležitými jmény. Mezi přední umělce barokní tvorby ve Slezsku zmiňme především *Františka Řehoře Ecksteina* (1669?–1740), zastánce pazzovského iluzionismu, jeho pokračovatele a žáka *Ignáce Depée* z Vratislavi, dále *Josefa Matyáše Lasslera* (1699–1777), který byl kolem roku 1732 nejvyhledávanějším freskařem usazeným v Horním Slezsku. Zřejmě byl vyškolen *Cosmasem Damianem Assamem* (1686–1739). Dále pak *Jan Kryštof Handke* (1694–1774), původem z Olomouce, *Ignác Günther* a řada dalších neméně zdatných malířů působí na poli slezského baroka.¹⁴¹ Vrcholná produkce se však zračí v umění poloviny 18. století. Přestože rozdělením Slezska roku 1742 byl zčásti ochromen běh některých řádů, umělecké styky přetrvávaly za podpory bohatých klášterů a patronátu šlechtických rodů.¹⁴²

4.2. Význam barokní poutě

„Dobře vím, že Bůh místem není uzavřen. On, jenž vše stvořil, chce, aby od pravých ctitelů svých vzýván byl v duchu a pravdě. Avšak, kdo může prohlédnouti nevyzpytatelný jeho úmysl, když – což očividno jest – na některých místech své zázraky ukazuje, na jiných ne?“¹⁴³
sv. Augustin

Účinek barokní poutě a putování na místa zvláštní úcty nabývá ještě jiného rozměru nežli duchovního a náboženského. Jedná se o rozměr sociální a z části psychologický. Pro pout' byla závazná ustanovení, která samotná činila pout' poutí. Jednak měla být vykonaná delší cesta k posvátnému místu, jinak by se jednalo pouze o průvod a z těchto důvodů chodívali věřící, sídlící v místech poutních, do místa jiného poutního,¹⁴⁴ dále bylo vystaveno oficiální stvrzení od biskupa k pořádání poutě. Z pohledu kulturní historie si musíme uvědomit důležitost těchto poutí pro venkovského člověka, který putuje několik dní od své rodné domoviny do krajů, které mu zprostředkovávají konfrontaci s jeho vlastním životem, k porovnání zvyků a společnosti obecně. Pak zvláště lidé putovali za obrazy Panny Marie, kterým byla přičítána uzdravující moc či síla, která by mohla ulehčit v jejich obtížích či

¹⁴¹ Podrobněji viz. Indra 1981.

¹⁴² SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2001, 14sq.

¹⁴³ EICHLER 1887a, 17.

¹⁴⁴ EICHLER 1887a, 1.

nemoci. K místům poutním však neputuje pouze lid nemocných, putoval a putují zde lidé zbožní, křesťané, modlíci se za vlast v dobách válek i míru, prosící o požehnání pro své rodiny, odpuštění, na výraz pokání, s prosbou za budoucí dobré časy i za svou spásu na věčnosti a povzbuzení ducha.

Baroko neformovalo pouze místo úcty, ale zcela jeho okolí s využitím všech prostředků pro účely poutě. Na slavnosti byli zváni ti nejproslulejší kazatelé.¹⁴⁵ Významná poutní místa byla také inspirací k nově zakládaným lidovým poutním místům, či obrazům k úctě Panny Marie v 17. a 18. století. To mělo samozřejmě druhotný význam, že k výstavbě byli pozýváni umělci zahraniční, čímž se rozšiřovaly dále obzory umělecké sféry. Situace se mění za josefinských reforem, tehdy se klášterní mobiliáře přemísťují do prostor venkovských kostelů.¹⁴⁶

V době slezských válek se nám dochovávají lidové i pololidové písně, svědčící o neupadající úctě nejen k Matce Boží, jakožto ochránkyni, nýbrž také k patronům českým a písně povzbuzující lid v těchto krušných dobách.¹⁴⁷

4.3. Motiv Panny Marie Pomocné ve slezském malířství 18. století

K tématu barokního malířství ve Slezsku nesmíme opomenout zmínit téma vyobrazení Panny Marie Pomocné, které je v barokní době a pak zvláště v této oblasti hojně zastoupeno. Tento typ je u nás představen v obrazech Panny Marie Čenstochovské, Panny Marie Hrabynské či Piekarské,¹⁴⁸ také ve vyobrazení madony z poutního místa Maria Hilf. Je dané, že typ Panny Marie Pomocné tak, jak ho známe v českém prostředí, je odvozen od velmi známého obrazu Panny Marie Pasovské¹⁴⁹ od Lukáše Cranacha staršího, však zajímavou studii nám přináší Pavel Banaš a Stefan Kozak, kteří se věnovali na začátku 20. století problematice vzniku, způsobu pojmání uměleckého ztvárnění tohoto mariánského typu v oblasti polského Slezska v souvislosti k přesvědčení *Nikodima Pavloviče*

¹⁴⁵ SVOBODOVÁ 1998, 58.

¹⁴⁶ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2001, 18.

¹⁴⁷ FIALA 2001, 15sq.

¹⁴⁸ SCHENKOVÁ 1991, 247.

¹⁴⁹ Původní obraz od Lucase Cranacha staršího byl ve vlastnictví kurfiřta Johanna Geoda Saského, ten jej věnoval arcivévodovi Leopoldu V. Po Leopoldově smrti byl obraz přemístěn do zámecké kaple v Innsbrucku a jeho syn, arcivévoda Ferdinand Karel věnoval v roce 1650 obraz měšťanům, kteří jej umístili do chrámu sv. Jakuba Většího v Innsbrucku. Jeho kopie byla pořízena v roce 1622. Umístěna byla do nově postaveného kostela v Pasově. Především v dobách nelehkých se k němu věřící lid obracel s prosbami o pomoc. Tím získal obraz titul Maria Hilf.

Kondakova.¹⁵⁰ Také dokazují, že tato úcta k Panně Marii Pasovské se šíří ve Slezsku jako protiváha k uctívanému obrazu Panny Marie Čenstochovské, to znamená především v době, kdy vratislavskou diecézi řídil pasovský biskup *Leopold Wilhelm* (1656 – 1662). V Polsku se tento typ madony objevuje již v 17. století, kdežto u nás až v době 18. a 19. století.¹⁵¹ K původu obrazu se přiklání ještě jiné studie hovořící o příbuznosti k Madobě z Cambrai, velmi oblíbeného a kopírovaného díla sienského okruhu vytvořeného v polovině 14. století. Možné je srovnání v publikaci od M. Friedländera: *Marianische Gnaden-Bilder in Nieder Osterreich*. Wien 1956, 121–123.¹⁵²

Řada obrazů typu Panny Marie Pasovské se nachází v různých dalších, převážně venkovských, kostelích. Musíme zmínit obraz Panny Marie ve farním kostele sv. Mikuláše v Březové, kde se jedná o pečlivě detailní práci, dále pak obraz z filiálního kostela ve Slezských Vlčovicích a obraz z filiálního kostela v Hněvošicích, farního kostela ve Velkých Heraldicích. Dalším dílem je například malba z depozitáře zámku Jánský Vrch, či obraz z farního kostela v Melči, na kterém se v olejomalbě na dřevě představuje Matka Boží, vznášející se mezi dvěma orodujícími světci a v neposlední řadě ukázka rokokového obrazu z filiálního kostela v Býkově.¹⁵³

Takto dochovaná díla představují velkou oblíbenost ikonografického typu Madony Pomocné, jehož kult v prostředí českého Slezska, a to pak zejména v oblasti lidového umění sehrála v době minulé roli nemalou.¹⁵⁴ Jedna z tezí nás taktéž může přivést k té domněnce, že dle nařízení papeže Pia VII., který v roce 1814 ustanovuje povinné svěcení svátku Panny Marie Pomocné, tímto kult rozšiřuje ponejvíc.¹⁵⁵ Rozhodně tato úcta přetrvala všechna období 19., ale také 20. století a s jistotou můžeme říci, že Matka Boží Pomocná je křesťany uctívána dodnes.

¹⁵⁰ Názor Nikodima Pavloviče Kondakova hovoří o vývoji mariánského typu, který je v návaznosti na byzantskou uměleckou tradici objevován v ikonografickém typu Eleusa s obměnami Palagonitissy, což bylo promítnuto zejména do oblastí ruského a italského umění. Více BANÁŠ/ KOZAK 1914 — Pavel BANÁŠ / Stefan KOZAK S: Nasledownictwa innesbruckiego obrazu Lukaczce Cranacha Starszego Maria s dziecatkiem na Ślasku. Petersburg 1914

¹⁵¹ SCHENKOVÁ 1991, 248.

¹⁵² SCHENKOVÁ 1991, 247.

¹⁵³ SCHENKOVÁ 1991, 250.

¹⁵⁴ SCHENKOVÁ 1991, 250.

¹⁵⁵ VACHOVÁ 1977, 164sq.

Stručný pohled na úctu k milostným obrazům dnes

Uctívaných míst na území českého Slezska je dneškem. Jen na území bývalého rakouského Slezska se nachází na 37 poutních míst.¹⁵⁶ Tento fakt podtrhuje skutečnost, že řádně obsáhnout každé místo, byť i zaniklé, není nic lehkého. Tímto se naskýtá příležitost k dalším badatelským zážitkům, které oblast poskytuje.

V současnosti se stále objevují otazníky nad mnohými poutními místy i zaniklými obrazy, jako je obraz Panny Marie Rudské, původně umístěný v jezuitském chrámu v Opavě, dále řada nepřiliš probádaných míst se zasvěcením Panně Marii. Příkladem je Bílovec, Gruň, Krnov – Kostelec s obrazem Panny Marie Čenstochovské,¹⁵⁷ Město Albrechtice s kostelem zasvěceným Panně Marii Foyenské.¹⁵⁸ V oblasti dalšího bádání se jedná o místa zařazená do oblasti Jesenicka, Bruntálska, ale i Opavska. Navíc, kromě Madony Čenstochovské v Oldřichově, nyní v kostele v Píšti, a Bolestné Panny Marie v Hlučíně, se na Hlučínsku neobjevují uctívané lokality, ke kterým by byl dochován ještě jiný obraz Panny Marie.¹⁵⁹

Oficiálními stanovami a závaznými regulemi k uctívaným obrazům a také k ostatkům se váže čtvrtá stať umístěna v Kodexu kanonického práva. K podpoře posvěcování božího lidu církev zcela doporučuje úctu k Panně Marii, také podporuje pravou a věrohodnou úctu k ostatním svatým, jejichž příklad podněcuje křesťanský lid. Dále je dle kodexu dobré zachovávat praxi vystavování posvátných obrazů k úctě věřícím; „vystavují se však v přiměřeném počtu a vhodném uspořádání, aby nevzbuzovaly údiv křesťanů a nezavdávaly příležitost k nesprávné zbožnosti.“ Dále *kánon 1189* hovoří, jestliže jsou drahocenné obrazy, to jest starobylé, vynikající uměním nebo úctou v kostelích nebo kaplích vystavené k uctívání věřícímu lidu, je nutné o ně pečovat a restaurovat je pouze po písemném svolení ordináře, který jej uděluje po poradě s odborníky. Navíc je zakázáno prodávat posvátné ostatky, význačné ostatky a jiné, které se těší pozornosti a úctě věřících. Nesmějí být jakýmkoliv způsobem platně převedeny ani natrvalo přeneseny bez dovolení Apoštolského stolce. Toto platí také o uctívaných obrazech.¹⁶⁰

¹⁵⁶ VANÍČKOVÁ/DOKOUPIL 2000, 121. Na výstavě Poutní místa ve Slezsku, pořádané roku 1996 ve Slezském zemském muzeu v Opavě, bylo uvedeno na 37 poutních míst v oblasti českého Slezska.

¹⁵⁷ Jejím přepisem je obraz Panny Marie z Hrabyně.

¹⁵⁸ Obraz je společně s obrazem madony Rudské vyobrazením Panny Marie Bolestné.

¹⁵⁹ SCHENKOVÁ 1997 — Marie SCHENKOVÁ: Poutní místa ve Slezsku. In.: Vlastivědné listy XXIII, 1997, 34.

¹⁶⁰ KODEX KANONICKÉHO PRÁVA 1994. Zvon 1994, 521sqq.

VI. Katalog milostných obrazů s poutními místy ve Slezsku

Piaristická kolej s kostelem Panny Marie Těšitelky

Město Bruntál, něm. zvaný Freudental, je poprvé zmíněno v listině z roku 1223.¹⁶¹ V Nížkém Jeseníku na řece Černý potok bylo založeno město Bruntál asi v roce 1213 na magdeburském právu jako první na území českého Slezska. První písemná zmínka v *Uničovské listině* 1223.¹⁶² Bruntálsko dříve náleželo krnovskému a opavskému knížectví, později roku 1639 získává určitou samostatnost.

Obraz Panny Marie Utěšitelky

V bruntálském chrámu Panny Marie Těšitelky na ulici Dukelská je umístěn na hlavním oltáři obraz z roku 1531 vyobrazující Pannu Marii s obnaženým prsem utěšující Ježíška. [5] Tato ostenze obnaženého prsa je paralelní s ostenzí Ran Ježíšových Bohu Otcí.¹⁶³ Kostel byl založen roku 1730 velmistrem německých rytířů Františkem Ludvíkem, vysvěcen byl roku 1752. Původní projekt od *Felixe Antonína Hammerschmieda* se zdál náročným, proto byl přepracován *Glyceriusem Plcherem*.¹⁶⁴ Vnitřní zařízení kostela je přibližně z období 2. čtvrtiny 18. století, v tomto období byla vytvořena adjustace obrazu.¹⁶⁵

Obraz Panny Marie, údajně italského typu, je umístěn nad hlavním oltářem. Jeho rozměry jsou nevelké. Pochází z poloviny 16. století, adjustace byla provedena ve 2. čtvrtině 18. století. Za postavou Panny Marie, které šat zakrývá barokní tepání, je vyobrazen pohled do krajiny. Na obraze jsou před postavou Madony položeny plody ovoce: hrušky a třešně, či višně. V pásce pod postavou Madony je páska s nápisem: „*Maria Ora Pro Nobis*“. K obrazu se dochovala grafika s rytinou Panny Marie Těšitelky z Bruntálu o rozměrech 8,3x13,6 cm. [6] Dnes v archivu SZMO, Inv. číslo: N 3342

¹⁶¹ KUBINA 1923 — Maximilián KUBINA: Poutní kostel Marie „Pomocné“ na Uhlířském vrchu u Bruntálu. Jeho vznik a historie. s. l. 1923, 4.

¹⁶² VANÍČKOVÁ/DOKOUPIL 2000, 36.

¹⁶³ ŠTAJNOCHR 2000, 235.

¹⁶⁴ SAMEK 1994, 271.

¹⁶⁵ SAMEK 1994, 272.

Poutní kostel Panny Marie Pomocné z Uhlířského vrchu u Bruntálu

Poutní místo Uhlířský vrch, se zvedá do výše 674 m. n. m., čímž převyšuje město o 672 m. Tento vrch byl kdysi činnou sopkou¹⁶⁶ a je nejstarším poutním místem v západní části českého Slezska, zasvěcený Panně Marii Pomocné. Dřevěná kaple na tomto místě byla zbudována roku 1653 z podnětu Augustina Oswalda von Liechtenstein, místodržícího řádu německých rytířů,¹⁶⁷ který dle pověsti zabloudil na honu v dobách kolem let 1640–43 a již nenacházel cestu zpět. Poté, co nevěřil, že by se již mohl navrátit domů, tu potkává pastevece, dle jiných byl nalezen uhlířem, který jej zachránil. Snad na výraz vděku k Matce Boží nechává na tomto místě vystavit kapli, která byla započata zakládací listinou v létě roku 1653 na zámku v Bruntále.¹⁶⁸ Kaple byla vysvěcena olomouckým biskupem Gobbarem. Do kaple daroval obraz Panny Marie Pasovské.¹⁶⁹ Již roku 1675 se počítá, že zde byl vystavěn větší, zděný chrám pro potřeby poutníků. Vysvěcen byl však až roku 1765.¹⁷⁰ Ještě před časem se nacházel ve velmi špatném stavu. V roce 1993 byla poutní svatyně opět uvedena do provozu.

Pamětní farní kniha vypravuje o mnohých uzdraveních, které se udály na přímělu Panny Marie. Jiný příběh je hluboce zapsán do historie poutního místa: „Roku 1758, ve dne 2. května, se obyvatelstvo opět obávalo nebezpečí, uchýlil se pisatel tohoto příběhu, Antonín Langer, s dalšími rychtáři k Panně Marii na Uhlířský vrch, by se ponořili do modliteb a proseb o ochranu před zhoubou. Nalezly se zde votivní stříbrné dary, uložené zde na výraz díku za uzdravení.¹⁷¹ Další velmi nepříjemnou událostí, kterou kostel zažil roku 1820, bylo vyhoření střechy i věže kostela po zásahu bleskem. Námi sledovaný obraz byl zachráněn a přenesen po opravě opět na původní místo. Roku 1863 se tato událost však opět opakovala.¹⁷²

Mezi léty 1970–89 spadalo okolí Uhlířského vrchu pod vojenské pásmo. Skutečnou raritou je, že za trámem staré věže byly dneškem nalezeny kosterní pozůstatky sv. Liberata,¹⁷³ poslední články zápěstí, zbytky ze sarkofágu, který tady zcela zničil komunistické běsnění, za tichého přihlížení místních úřadů. Tato relikvie je umístěna do zlacené makovice, zavěšené na strop nad lucernou.

¹⁶⁶ KUBINA 1923 — Maximilián KUBINA: Poutní kostel Marie „Pomocné“ na Uhlířském Vrchu u Bruntálu. Jeho vznik a historie. s. l. 1923, 3.

¹⁶⁷ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 1991, 248.

¹⁶⁸ EICHLERb, 1887, 238.

¹⁶⁹ EICHLERb, 1887, 239.

¹⁷⁰ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 1991, 248.

¹⁷¹ EICHLERb, 1887, 240.

¹⁷² KUBINA 1923, 34sqq.

¹⁷³ V chrámu byla původně umístěna celá kostra sv. Liberata, která byla vojáky zničena. Navíc se diskutovalo o úplné likvidaci chrámu, z čehož bylo nakonec ustoupeno, zřejmě pro jeho výhodnou orientační polohu.

Obraz Panny Marie Pomocné

Obraz Panny Marie¹⁷⁴ je v současnosti snad nejvěrnější kopií Madony pasovské u nás. Madona je v postoji nakloněna k malému Ježíškovi, ten se nahý vine ke své matce s upřeným pohledem s ručičkou vztahující k její tváři, kterou modeluje světlý inkarnát, decentní rysy obočí, nad nimi se klene vysoké čelo. Pohled úzkých hnědých očí Madony je směřován na diváka. Je oděna do modrého šatu s průsvitnou náprsenkou kolem krku, v plášti barvy purpuru řaseném záhyby látky, při čemž dlouhé hnědé vlasy jí spíná čelenka. [7] Na originále „*Gnadenbild Mariahilf*“ umístěném v Innsbuku,¹⁷⁵ také kopie původního obrazu od Lucase Cranacha staršího (1472–1553) je Panna Maria zakrytá závojem společně s Ježíškem, vlasy se zlatavě lesknou a odlesk se promítá do zelených šatů. K uctění tohoto obrazu Panny Marie se dochovala rytina, dnes umístěna v Bruntále v Okresním vlastivědném muzeu, které nám ukazuje pohled na Uhlířský Vrch s městem Bruntál. V tomto je zobrazena Panna Maria v rokokovém rámu a řada dalších rytin je umístěna pak i ve Slezském zemském muzeu v Opavě. Souvis s tímto uctívaným obrazem v Bruntále má dílo Jana Kašpara Fritsche, malíře z Bruntálu, další pak, který je umístěn v piaristickém chrámě.¹⁷⁶ Obraz uvedla do původního stavu zručnost restaurátorských rukou Romany Balcarové.

Shořelý obraz Panny Marie v Bílém Kostelci u Krnova

Obraz Panny Marie Čenstochovské

Kdysi stával v Bílém Kostelci u Krnova kamenný kostel a v němž byl umístěn obraz Panny Marie, podobný obrazu Matky Čenstochovské. Hojně navštěvován poutníky ze vzdálených i blízkých krajů, avšak dne 24. listopadu 1778 během bitev prusko-rakouských, shořel. Zachráněn byl pouze obraz Panny Marie, přenesen do farního chrámu v Krnově, přece

¹⁷⁴ Olej, plátno, 96 x 65 cm

¹⁷⁵ KUBINA 1923 — Maximilián KUBINA: Poutní kostel Marie „Pomocné“ nejdříve Uhlířském vrchu u Bruntálu. Jeho vznik a historie. s. l. 1923, 17. Původní obraz namalovaný na dřevě byl prve ve vlastnictví kurfiřta Johana Geoda I. Saského, právě on jej daroval biskupovi Leopoldovi V. Pasovskému při jejich setkání. Po návratu do Pasova byl obraz zhlédnut správcem biskupství a děkanem při dómu Marquard, pánem von Schwendi. Ohromil jej natolik, že nechává zhotovit věrnou kopii dvorním malířem Piem, aby jej sám mohl uctívat a po čase jej sám umístil do chrámu zprvu dřevěném, později kamenném na místě dnešního Mariahilfbergu u Pasova (1622). Dodnes se nachází v chrámě Panny Marie Pomocné v Mariahilfkirche v Pasově. Obraz byl nakonec dovezen knížecím biskupem Leopoldem na dvorní hrad v Innsbrucku roku 1625. V roce 1650 dal obraz vystavit arcibiskup Ferdinand Karl ve farním kostele sv. Jakuba, kde je z titulu církve dodnes uctíván jako zázračný.

¹⁷⁶ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 1991, 248.

nebyl uchráněn před požárem založeným pruským vojskem 1. dubna 1799. V Kostelci byl vystaven nový chrám s kopií obrazu Panny Marie Čenstochovské.¹⁷⁷

Poutní kostel Povýšení sv. Kříže a Panny Marie Bolestné na Cvilíně

Cvilín u Krnova, dříve nazývaný Jägerndorf, jak se také nazývalo město Krnov. Dle nálezů se zde v 11. a 12 století usídlilo obyvatelstvo slovanských kmenů, kteří byly vytlačeny kmeny germánskými,¹⁷⁸ zprávy o tomto jsou dochovány z poloviny 13. století.¹⁷⁹

Nedaleko města se vzpíná návrší nazývané Cvilín, též Hradisko, a německy zvané Burgberg (439m).¹⁸⁰ O historii tohoto poutního místa víme, že oplývá pověstmi, jež sahají do doby vlády Přemysla Otakara II. Jistě již zdaleka bylo viditelné dnes již zaniklé rozsáhlé hradební sídlo, z jehož legendy také vyplývá původ k poutnímu místu. Dle průzkumu byl hrad vystaven ze struskovitého kamene v podobě velikých valů. Jeho původní obyvatelé byli pohané a později se hovoří o vybudování dřevěného kostelíku v roce 1532. Ještě v 17. století byly hradby patrné, avšak kolem roku 1900 vymizela pevnost zcela v důsledku výstavby silnic, na které byl materiál použit.¹⁸¹ Měla zde být uctívána socha Sedmiboletné Panny Marie,¹⁸² donesena poustevníkem přebývajícím na hoře, a podle něj i lid z okolí takto Matku Boží uctíval.¹⁸³ Socha byla údajně ztracena za doby husitských nepokojů roku 1425 a až v 1623 za Karla Lichtensteina, jehož rodu náleželo vojvodství, opět zde byla obnovena úcta k Matce Boží.

V polovině 13. století je do našich zemí uveden františkánský řád minoritů, který v roce 1273 přichází i do Krnova, do jehož historie se nesmazatelně zapsal. Obnovitel poutního místa Cvilín P. Kornelius Ottweiler, byl člen minoritského řádu a právě ten inicioval zřízení chrámu sv. Kříže a Bolestné Panny Marie v roce 1678¹⁸⁴. Další osobností, která se podílela na budování svatyně, byl kvardián minoritského konventu v Krnově P. Bedřicha

¹⁷⁷ EICHLERb, 133.

¹⁷⁸ ODEHNAL 1946, 10.

¹⁷⁹ VANÍČKOVÁ/DOKOUPIL 2000. 81.

¹⁸⁰ SAMEK 1999, 215.

¹⁸¹ ODEHNAL 1946, 10.

¹⁸² Od roku 1423 se začala slavit památka Panny Marie Bolestné. V pátek před květnou nedělí. Od roku 1727 se tyto slavnosti rozšířily.

¹⁸³ EICHLER 1887a, 201.

¹⁸⁴ EICHLER 1887a, 202. Jan M. Odehnal společně s Bohumilem Samkem se shodují na datu zbudování kaple, které je 1684. Dále Bohumil Samek k tomuto hovoří, že kaple nestála přesně na místě dnešního chrámu a byla zbořena roku 1728. Opět na tomto místě byla zbudovaná kaple nová, pod vedením G. F. Ganse.

Kubín. Díky němu máme kostel takový, jaký jej dnes známe.¹⁸⁵ Námí sledovaný obraz Bolestné Panny Marie, který je v chrámu uctíván, namaloval krnovský měšťan a od roku 1700 senátor města Heinrich Täuber (1652–1738). V letech 1722–27 byl jím opravován. Na jednu ze svých prvních zakázek na freskovou výzdobu chrámu byl zde povolán František Řehoř Ignác Eckstein (1669–1740), který maloval interiér chrámu v letech 1726–1727, za asistence Josefa Havelky, Michala Schwegele, Gottfrieda Bernarda Götze.¹⁸⁶ V roce 1766 byl kostel vyzdoben freskami od Josefa Sterna (1716–1775) z Brna a o něco později¹⁸⁷ roku 1786¹⁸⁸ z nařízení císaře Josefa II. uzavřen. Od zboření jej uchránili krnovští měšťané (A. Philieb, H. Schmidt, C. Quesker, M. Weiss), kteří jej za horentní sumu vykoupili. Znovuotevření kostela bylo dosaženo v r. 1795, před tím však musela být vystavěna kolonie Mariánského Pole s osmnácti domy, aby kostel mohl být pro tyto obyvatele otevřen. V roce 1865 vyhořel¹⁸⁹ a vážně utrpěl i koncem 2. světové války. Byl však minoritským řádem znovu obnoven. V r. 1950 byl klášter zrušen, po r. 1989 znovu obnoven a vrácen minoritům.¹⁹⁰ Jak v klášteře, tak i v kostele minoritů zasvěceném Narození Panny Marie, s gotickým jádrem, barokně přestaveném v letech 1735–1739, jsou zbudovány kaple Bolestné Panny Marie.¹⁹¹

K slavnosti svátku Panny Marie Bolestné roku 1814 Pius VII. zavedl navíc druhý svátek ustanovený na třetí říjnovou neděli. Roku 1913 bylo pro tento svátek stanoveno datum 15. září a po druhém vatikánském koncilu byly oba tyto svátky sloučeny ke dni 15. září.¹⁹²

Milostný obraz Panny Marie Bolestné

Předmětem úcty je obraz Panny Marie Bolestné, namalovaný již zmíněným malířem Täuberem.¹⁹³ Oba obrazy Matky Bolestné nám představují celistvou postavu trpící Bohorodičky se sepjatýma rukama, nakloněnou hlavou, v šatu barvy purpurové, s modrým pláštěm a hnědým šátkem zakrývajícím hlavu. Postava je umístěna do krajiny, která ve své levé dolní části nabízí pohled na město, v čísti pravé jsou vyobrazeny zelené vrcholky.

¹⁸⁵ Bohumil Samek uvádí rok 1722, kdy byla uzavřena smlouva na výstavbu zděného kostela mezi Andreasem a G. F. Gansovými. Ještě téhož roku byl položen základní kámen a v roce 1726 byla stavba zavřena klenbou.

¹⁸⁶ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2001, 14.

¹⁸⁷ SVOBODOVÁ 1998, 58.

¹⁸⁸ Dle Eichlera byl 3. srpna 1786 obraz Panny Marie z kostela přenesen do farního chrámu.

¹⁸⁹ Jan Odehnal ve své krátké knize o krnovském vrchu hovoří, že při letním požáru byla zničena celá střecha, obě věže a jen stěží lze pochopit, že klenba chrámu i se stropní nástěnnou výzdobou s biblickými výjevy z let 1726–1727 vydržela. Jelikož byl kostel v době neštěstí uzamčen, trvalo dlouho, než byly klíče z města Krnova doneseny a započalo se zachraňovat. Kroniky po tomto období praví, že po vyhoření se svatyně obnovuje a přichází sem až na 80. tisíc poutníků ročně.

¹⁹⁰ ODEHNAL 1995, 26.

¹⁹¹ SAMEK 1999, 210sq.

¹⁹² SVOBODOVÁ 1998, 58.

¹⁹³ Heinrich Täuber, narozený 20.8.1652 v Krnově, byl synem krnovského barvíře. O jeho vyučení dosud nevíme.

V obou případech se za postavou Panny Marie zračí kupovitá oblaka. I k tomuto milostnému obrazu se dochovala devoční grafika Panny Marie Bolestné na Cvilíně. Autorem je Andreas Schweigl, vyryl Gottfried Bernard Götz. Je umístěna v archivu Slezského zemského muzea v Opavě. [8]

V tomto se hovoří, že první obraz [9]¹⁹⁴ umístěný na zadní straně hlavního oltáře, namaloval z popudu nemoci své dcery, jako prosbu o uzdravení. Panna Maria, v prosebném gestu s pohledem upínajícím vzhůru je údajně ztvárněním utrpení dítěte autora díla. Originál malby nám byl dohován jen útržkovitě. Silné přemalby byly vytvořeny v roce 1869 při restauraci *A. Sperlichem*. Další restaurování roku 2000 paní R. Balcarovou byla malba ponechána v původním stavu.¹⁹⁵

Na druhém obraze [10], umístěném na hlavním oltáři čelem k lidu, namalovaném roku 1690 tímtež tvůrcem, se pohled Matky Boží již neubírá k nebesům a její sepjaté ruce nyní kladené směrem dolů mají vyjadřovat smíření. Dílo je kvalitativně zdatnější.¹⁹⁶ Roku 1728 sám Täuber uvádí, že jednak oba obrazy vytvořil a také že již za svého života byl hojně kopírován, bez úspěchu vystižení těch nejpůsobivějších gest postavy Panny Marie, ve výrazu tváře, kloubů rukou, v utrpení i půvabu dohromady. Podle domněnky Lubomíra Slavička byl obraz inspirován dílem grafického listu Boetia Bolswerta, podle Rubensova obrazu *Rána kopím*.¹⁹⁷ V tomto druhém obraze můžeme pozorovat jistý posun od díla předešlého, předně v barevnosti a vznešenosti figury Panny Marie. Zároveň se má za to, že byl vytvořen na výraz díků za uzdravení dcery. O jejím fyzickém uzdravení však není zmínka.

Farní kostel sv. Jakuba Většího v Horních Domaslavicích

O obci, kdysi německy nazývané Domaslawitz, se poprvé prameny zmiňují rokem 1305 a až do 15. století byla samostatnou. Později jsou nám doloženi Tlukové z Tošanovic

¹⁹⁴ Olej, plátno, 225 x 170 cm, nesignováno/1683. Na obraze je ztvárněna Panna Maria se sedmi meči zabodnutými do srdce, tedy ikonograficky známý typ Panny Marie Bolestné. Je oděna do rudého šatu s modrým pláštěm. Hlavu jí pokrývá hnědá rouška. Ruce jsou sepnuté k hrudi, pohled upřený směrem vzhůru a celá postava tvoří dojem zaklonění. Zakázku nechal vytvořit krnovský městský trubač Kristián Heinisch. Byl umístěn v krnovském minoritském kostele. Podle toho, co se hovořilo, se investorovi zdálo, že o obraz se nejeví patřičný zájem, tajně jej přenesl domů, což údajně vedlo k vybudování poutní kaple na Cvilíně a obraz byl na poutní místo přenesen.

¹⁹⁵ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2001, 70.

¹⁹⁶ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2001, 13.

¹⁹⁷ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2001, 71.

a to do roku 1654.¹⁹⁸ V důsledku šíření reformace se dostala domaslavická fara v 16. století do správy luteránů. Po období rekatolizace byla farnost Horních Domaslavic rozšířena o přeřazené filiálky. Jedná se především o farnost Navštívení Panny Marie v Hnojníku, filiálním kostele sv. Bartoloměje v Janovicích, kostel s farností sv. Jakuba Většího v Domaslavicích i v Dolních a Horních Tošanovicích a řadu dalších, kde probíhaly rekatolizační procesy.

Obraz Panny Marie s Ježíškem

Kompozice postav korunované Panny Marie s Ježíškem není složitá. Malba je suverénní, Madona s jasnými a výraznými rysy drží Ježíška na svém pravém boku. Je oděna do modrého pláště se zlatou hvězdou, pod kterým na její hlavě spočívá bílé peplum a její šat, jak napovídají rukávy lemované zlatou bordurou, je růžový. Malý Kristus objímající svou matku levou ručičkou kolem krku, hledí společně s ní k divákovi a žehná pravou ručičkou. Pozadí za postavami je zlaté. [11] Obraz pochází z druhé poloviny 17. století. Je kopií namalovanou dle milostného obrazu San Pantaler v Římě.¹⁹⁹ U nás se zas kopíroval do farního chrámu ve Staré Vsi, taktéž do kostela sv. Valentina v Příboře.²⁰⁰ Farní kronika je vedena od roku 1839.

Poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Hrabyni

Samotná obec Hrabyně, německy Hrabín, je připomínána již v roce 1377, tehdy byla v držení hrabat Bítovksých. Tyto statky nabyli dědičně a náležely jim do roku 1528. Po nich přicházejí páni z Fulštejna a Šípové z Bránice, od roku 1565 Tvorkovští z Kravař. Mezi léty 1687–1832 državy vlastnila hrabata Mitrovští z Nemyšle, dále Arnošt Ota z Badenfeldu a následně od roku 1837 řád německých rytířů až do jejich zrušení. Hrabyně byla povýšená na město až roku 1780. Neužívala však znak, pouze na pečetidlech byl vyobrazen strom, snad Habr. Místní dřevěná svatyně, vysvěcená roku 1497 byla nahrazena barokní stavbou vybudovanou mezi léty 1723-31 hrabaty Mitrovskými, dnes je obohacena o novorománské prvky z let 1885–86.²⁰¹ Obecně se ke vzniku tohoto poutního místa vážou dvě legendy, které

¹⁹⁸ SAMEK 1994, 375.

¹⁹⁹ Olej, plátno, 110 x 68 cm

²⁰⁰ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2004, 96.

²⁰¹ SAMEK 1994, 544.

hovoří o ukrytí obrazu Panny Marie v hustém hloží za dob nepokojů jakýmsi neznámým cizincem, který později našel pasáček vepřů. Druhý legendický příběh vypráví o sedlákovi, který přijel do místa dnešního kostela s povozem plně naloženým dřevem, a aby ulehčil od té tíže koním, kteří jej už do vrchu nemohli utáhnout, shodil z vozu spícího synka tak, že jej zabil. Pro ulehčení svědomí podstoupil pout' do Říma, aby si vyprosil papežské odpustky. Sedlák se navrátil nejen s rozhrěšením, ale také s darem, obrazem, který měl zavěsit do jím postavené kaple na místě neštěstí.

Na místě kde stál dřevěný kostel se majitel panství Arnošt Matěj Mitrovský rozhodl roku 1723 opravit tuto stavbu. Začal rovnou s přestavbou dřevěného kostelíčka na chrám zděný.²⁰² Tato stavba byla dokončena až roku 1731 synem Arnošta Matěje Arnoštem Benjaminským a až roku 1761 byl chrám vysvěcen biskupem Janem Karlem hrabětem Scherffenbergem dne 5. července. Na tomto místě dnes skutečně stojí trojlovní poutní kostel s vysokou novorománskou věží. Mozaika Panny Marie Hrabyněské, umístěná na chrámové venkovní zdi, byla vytvořena v roce 1992 současným umělcem Josefem Odráškou.

Obraz Panny Marie Hrabyněské

V chrámu Nanebevzetí Panny Marie v Hrabyni můžeme dnes spatřit silně postříbřený obraz Panny Marie s Ježíškem ikonografického typu, který je podoben Panně Marii Čenstochovské.²⁰³ Obraz je snad italského původu z pozdního období 15. století, či počátku 16. století. Roku 1749 byl vsazen do skříňového rámu. [12] Reliéfní, tepaný šat pro Madonu a děťátko vyhotovil *Josef Kremser* společně s tepanými korunkami²⁰⁴ na náklady Benjamina Mitrovského roku 1755.²⁰⁵

V ústním podání se k nám dostává zpráva o původu tohoto obrazu, že během válek neznámý poutník těžký obraz Panny Marie na tabuli namalovaný zmítaný nejistotou v té krajině je odložil do trní. Poněvadž se pro něj už nevrátil, obraz zde setrval. Po době, kdy boje ustály, hrabyněský pastýř zpozoroval, že vepři, které pokaždé vyháněl a zaháněl na pastvu, mu v místě, kde obraz stál, do křoví zabíhají a dál hnout se nechtějí. Když do něj vstoupil sám, užasl, když viděl vepře, jak na předních nohách před obrazem klečí. Šel oznámit nevídanou událost. Na základě tohoto hrabyněští ihned postavili dřevěnou kapli a později i kostelík zasvěcený Nanebevzetí Panny Marie s dvěma oltáři.

²⁰² EICHLER b 1888, 136. Při snímání mobiliáře kostelíku byly mnohé votivní dary na zdech oltářů nalezeny.

²⁰³ ODEHNAL 1995, 44.

²⁰⁴ SAMEK 1994, 544. Dále Bohumil Samek uvádí domněnku, že bílá rouška zakrývající hlavu Panny Marie byla v průběhu 19. století přimalována.

²⁰⁵ SCHENKOVÁ 1997, 247.

Další pověst je z roku 1722, kdy se dozvídáme o nočním vloupání do kostela, při čemž nakradené a připravené bohoslužebné předměty byly do jednoho uzlu smotány, dveře ponechány dokořán jak v chámě, tak v sakristii. Pachatele musel popadnout strach, neboť nechal všechnen lup na stupni oltáře u Panny Marie.²⁰⁶

Zmíněný Arnošt Benjamín, svobodný pán Mitrovský-Nemyšl, sepsal stručné zprávy o milostech Panny Marie Hrabyněské asi do roku 1757. Svazek je titulován v německém nadpise: *Stručné snešené zápisky o původě čili nalezení a také o dalším vzrůstajícím se uctívání Hrabinského obrazu Matky Boží a o tamějším kostelíčku nedaleko Opavy ve Slezsku; i s některými milostmi od zbožných ctitelů toho láskyplného obrazu v rozmanitých potřebách dosaženými. Ku potěše a povzbuzení všech chráněnců Mariiných.*“ Ve spisu je uvedeno na 26 milostí, další jsou pak protokoly, které tyto události potvrzují.²⁰⁷

*Ve mdlobách vratkých večerů plá oltář černé Paní,
táhly hlas plachých poutníků u kmenů borovic raní.
Pás zádušných pohoří, pás šedomodrých dýmů,
van snědé Tváře v oblacích, stan větrů v družích stínů.
Z kořenů rudých mečíků vzpíná se úžas tlení,
plášť Matky Boží třpytí se na loukách rozprostřený.
Trůn rosných sloupů ve hvozdech, stesk bledých leknínů,
dech něžných poupat v jezerech, v údolí tep mlýnů.
Amforu s přemírou úrody k Tvé slávě rozbijí,
žloutnoucí nebes závoje, bázlivé astry Marii!
Žár proseb v ohních nesmělých, ach, žatvy darů vítězných,
žeh prasklých štítů u křížů, slib jitřních rájů líbezných!
Bědný troud ztracené útěchy, smír žárlivých pastevců,
v soumracích liliových zlato v krůpějích snů.²⁰⁸*

²⁰⁶ EICHLER 1888b, 138.

²⁰⁷ EICHLER 1888b, 137.

²⁰⁸ Panně Marii hrabyněské: *Marie Glabazňová, In: VICHNER/VACÍK/MIKOLÁŠ 1936.*

Farní kostel Povýšení svatého Kříže ve Fryštátě ²⁰⁹

Dnes historickou část města Karviná založil těšínský kníže patrně v 90. letech 13. století s názvem Fryšek. Kdysi zde snad bylo slovanské osídlení a celé město pak vznikalo na osmdesáti lánech, o čemž svědčí záznam z roku 1327.²¹⁰ Knížecí zřízení dokládá i nejstarší městský znak na pečeti z roku 1529.²¹¹

Farní kostel Povýšení svatého Kříže²¹² je nejstarší stavbou na území města Karviné. Je spojen s počátky města koncem 13. století. Dokládá to opis nadační listiny těšínského knížete Přemka z roku 1377. V ní se hovoří o rozšíření nadace na oltář Božího Těla, a protože se uvádí, že tato nadace na oltář přetrvává již „od starých časů“, můžeme usoudit, že kostel existoval nějakou dobu před vydáním této listiny. Jednalo se tehdy o jednolodní stavbu latinského kříže, jedinou zděnou ve městě. Významným stavebním zásahem do gotické architektury byla přístavba Moravské kaple v roce 1611 a pak roku 1617 požár a roku 1781, kdy v důsledku dalšího požáru byla stržena střecha.²¹³ Chrámový interiér byl zásadně změněn v době konce 18. století, přesněji roku 1792, kdy se stal novým majitelem Fryštátu a okolních panství rod Larisch-Monnichů, sídlem v sousedním panství v Karviné. Rod proslul snad nejvíce zemědělskou a stavební snahou na svém území, pak zvláště průmyslovou a těžební iniciativou. Tímto nám dokládají počátky těžebního průmyslu, kterého je využíváno již jinou institucí dodnes. Krom toho se ihned v roce 1792 pouští do přestavby zchátralého zámku a spojuje ho se sousední stavbou farního kostela skrytou spojovací chodbou. Ještě téhož roku společně s chodbou byla dokončena i oratoř zasazena mezi Moravskou kapli a kněžištěm. Bohužel, rokem 1798 byla stržena staticky narušená klenba chrámové lodi. A po dalších opravách v průběhu doby, jako byly opravy klenby, hudební kruchty, přestavby oltáře, kazatelny, křtitelnice a jiných, byl obnovený chrám roku 1805 vysvěcen na chrám Povýšení sv. Kříže z původního zasvěcení Nanebevzetí Panny Marie. Poslední požár v roce 1823 docela zničil kostelní věže. Nahradil je vysoký gotizující jehlan vystavený v roce 1910. Tento

²⁰⁹ VANÍČKOVÁ/DOKOUPIL 2000. Vedle sporných dokumentů o osídlování benediktnů z malopolského Tynce na Karvinsku se dochovávají zprávy v listině opolského knížete Vladislava z roku 1268, které jsou považovány za nejstarší zmínky o městě Karviná.

²¹⁰ SAMEK 1999, 129.

²¹¹ SAMEK 1999, 130. Štít, v půli rozdělený, má v pravém poli zobrazenou polovinu těšínské orlice, v levém poli polovinu lipového trojlistu.

²¹² SAMEK 1999, 130. Do roku 1805 byl kostel zasvěcen Panně Marii. Navíc se hovoří o tom, že Fryštát, jako ves již měla své jedno patrocínium, které bylo převedeno na patrocínium. Totiž zasvěcení stávajícího městského chrámu je krajně netradiční na svou dobu.

²¹³ Bohumil Samek zmiňuje hned několik požárů, které samozřejmě mohly pozměnit vzhled kostela. Především pak uvádí požár roku 1791, kdy rok poté byla přistavena oratoř s pavlačí nad zámeckou chodbou. Mimo jiné zmiňuje navíc požár z roku 1511, kdy kostel patrně vyhořel a literatura zmiňuje předpoklad, že v rámci těchto oprav mohla být hlavní loď navýšena a přebudována na dvoulodí.

stav se dochoval dodnes. Na místě dnes můžeme spatřit stavbu gotické dispozice, která v tomto duchu přetrvala navzdory starším i novodobějším přestavbám. I když se gotické klenby dochovaly jen v kapli sv. Mikuláše, dnes křestní kapli, máme zde mnoho důkazů o živosti této farnosti i v dobách mladších, o čemž napovídá renesanční kovaná mříž v pol. 16. století, čtyřboká kamenná věž z let 1515 až 1530 a další stavební prvky dodatečné z 18. a 19. století.

Interiér farní stavby si z části ponechal gotický charakter, i když výzdoba se nese v duchu renesance, baroka a klasicismu. Hlavní oltář hostí rozměrné plátno Ukřižovaného Krista a nad ním je umístěn obraz Boha Otce ve tvaru lunety. Tvůrce obou těchto děl je akademický malíř a profesor Vídeňské univerzity M. Hess.

Madona Fryštátská²¹⁴

Tento obraz italsky orientované malby, můžeme nalézt v jižní Mariánské kapli. Zobrazuje Pannu Marii v postavení ze dvou třetin, oděnou v purpurový šat, do modrého pláště s hlavou zahalenou hnědou rouškou aniž by byly viditelné vlasy. Z její tváře, líbezná a světlá, s pravidelnými rysy, lze vyčíst obavy, či zamyšlení, při čemž podpírá ramínko malého Ježíška, který spí v náručí své Matky opírající o její rámě. [13]

Malba pochází z roku 1694, dle datace dole.²¹⁵ Obraz byl dříve zasazen do vyřezávaného rámu.²¹⁶ Váže se k němu pověst o velkém ctiteli Panny Marie a zároveň v oné době fryštátském knězi Janu Bučkovi, ten zde nejdříve působil po 17 let jako jáhen. Obraz neznámého autora vyobrazující Pannu Marii s Ježíškem byl původně zavěšen v jeho pokoji na zdejší faře. Podle legendy v roce 1698 kněz Jan Buček vážně ochuravěl. Jelikož upadl do bezvědomí, nemohl se již vyzpovídat. Jeho blízcí ovšem věděli, že celý svůj život vkládal velkou naději v milosrdenství a přímluvu Matky Boží, a proto obraz z jeho světnice sundali a vložili nemocnému páterovi na hrud'. V onen okamžik duchovní nabyl vědomí i všech smyslů a přijal všechny potřebné svátosti. Brzy na to dne 26. dubna zemřel pokojnou smrtí. Tuto událost nám zaznamenává těšínský děkan Gallus Twaruschka. Obrazu bylo pak přisuzováno ještě mnoho zázračných uzdravení a po přenesení do chrámu byly zavěšovány mnohé votivní dary, stříbrné předměty, které se nedochovaly v důsledku napoleonských válek.²¹⁷ Obraz byl restaurován roku 1818 restaurátorem Schneiderem, pak paní Magdalenou

²¹⁴ Olej plátno 104 x 76 cm

²¹⁵ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2004, 97.

²¹⁶ SAMEK 1999, 131.

²¹⁷ Dle výpovědi farnosti.

Černou v roce 1991.²¹⁸ Tímto dílem byl také inspirován obraz Panny Marie ve filiálním chrámu sv. Judy Tadeáše a Šimona v Lískovci, namalovaném *Felixem Ivem Leicherem* (1727–1812), vytvořený kolem roku 1791.²¹⁹

Filiální kostel sv. Judy Tadeáše a Šimona v Lískovci

Obec, Leskowetz, česky zvaný Lískovec, se nachází u pravobřežního přítoku řeky Ostravice. Její založení hádáme do doby 2. poloviny 14. století, u frýdeckého panství se však připomíná až v roce 1450. Chrám svatého Šimona a Judy byl vystavěn v roce 1790–91,²²⁰ namísto dřevěného kostela, u kterého prozatím neznáme dataci.

Obraz Panny Marie s dítětem

Na obraze je lyricky vyobrazena Panna Maria držící v náručí spícího Ježíška. [14] Tento obraz je dílem zračícím se ve světlé barevnosti.²²¹ Za autora je považován *Felixi Ivo Leicher* (1727–1812). Maloval ji kolem roku 1791. Obraz je zrcadlovým přepisem obrazu Panny Marie Fryštátské,²²² s výjimkou, že se na tomto obraze spící Ježíšek dotýká ruky své Matky, Panny Marie. Madona je vyobrazena v růžovém šatu a modrém plášti. Emocionalita je podobná jako u fryštátského obrazu, přec jiná, laděna do rokokového snového výrazu, který působí velmi emotivně. Obraz je umístěn v chrámu zcela vzadu pod kruchtou nad kazatelnicí ve velmi temném prostředí, kde nepříliš vyniká.

Bývalá kolej jezuitů s kostelem sv. Jiří a sv. Vojtěcha v Opavě²²³

Opava, něm. Troppau, je městem ležícím na řece Opavě, o kterém jsou nejstarší zmínky z roku 1195. Písemně je město doloženo z roku 1224.²²⁴ Prvotní zprávy o působení jezuitů

²¹⁸ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2004, 97.

²¹⁹ SCHENKOVÁ 1997 — Marie SCHENKOVÁ: Poutní místa ve Slezsku. In: *Vlastivědné listy XXIII*, 1997, 21.

²²⁰ SAMEK 1994, 442.

²²¹ Olej, plátno, 275 x 150 cm

²²² SCHENKOVÁ, 21.

²²³ Kostel s gotickým jádrem ze 14. století, zasvěcený sv. Jiří již od 16. století. V 70. letech 17. století byl jezuiti radikálně přestaven do barokní podoby. Fresky byly vytvořeny F. G. Ecksteinem, jako hovoří nápisová deska současně umístěná na průčelí u vchodu do chrámu.

²²⁴ VANÍČKOVÁ/DOKOUPIL 2000. 107. Osídlení na území města je známo již ve starší době kamenné, při čemž kontinuita není doložena ani v období slovanského osídlování.

v Opavě se objevují na jaře roku 1625. Prameny sdělují přání knížete Karla Liechtensteina o vyslání několika členů koleje do Opavy a po svolení jim byla přidělena správa farního kostela sv. Jiří a sv. Vojtěcha (patrocinium převládlo v roce 1945). Roku 1626 byl jezuitský řád nucen odejít z důvodu vpádu dánských vojsk vedených protestantským generálem Mansfeldem. O rok později v červenci město opanoval Albrecht z Valdštejna, který jezuitům s požehnáním císaře ukládá veškerou duchovní správu v knížectví opavském do rukou jezuitského řádu, tu si udržují až do roku 1634.²²⁵ Stejně tak v tomto roce se počala výstavba jezuitské koleje a to díky získání statků od Eusebia z Liechtensteina podstupuje řadu tří domu v blízkosti chrámu sv. Jiří (sv. Vojtěcha).²²⁶ Chrám sloužil jako poutní od roku 1652 a zřejmě i z těchto důvodů byl nahrazen v letech 1675–1678 chrámem novým, zbudovaným P. Tobiášem Geblerem po vzoru římského Il Gesú. Opavská kolej byla zrušena roku 1773, proto byla díla přenesena do opavských kostelů, kupř. Nanebevzetí Panny Marie a sv. Jana Křtitele.²²⁷

Společně s freskou v hlavní lodi byl zničen i milostný obraz Panny Marie napodobující typ Panny Marie Rudské. [15] Dnes je nahrazen kopií od Libuše Lepařové. [16]

Obraz shořel při bombardování města na konci války při Ostravsko-Opavské operaci a to při zásahu pumou s napalmem. Stalo se tak na jaře 1945.²²⁸ Dochované jsou některé z votivních darů. [17]

Konvent minoritů s kostelem sv. Ducha v Opavě

U opavských minoritů se setkáváme s kopií obrazu Panny Marie od vídeňských karmelitánů.²²⁹ Obecně se nám z bohaté výbavy opavských kostelů a klášterů 17. století dochovala jen malá část. Nejdůležitější díla v rámci našeho zájmu byla vytvořena v dílně Ignáce Güntera. Pohled směřujeme na repliku obrazu Panny Marie Piekarské a k jednomu z nejstarších obrazů Panny Marie Pomocné, dochovaného u opavských minoritů. Datací je zařazen do poslední čtvrtiny 17. století. Velké úcty se dostávalo taktéž obrazu Panny Marie

²²⁵ Z tohoto roku jsou zprávy o při s řádem německých rytířů, kterým byl chrám navrácen a jezuité se stěhují do domu nedaleko kostela sv. Jiří a sv. Vojtěcha, o kterém se na konci 16. století hovoří jako o ohnisku reformace v Opavě. De facto své zázemí u tohoto kostela získávají až 1655. Kromě primární misijní činnosti jezuité zakládají mariánské sodality.

²²⁶ První zmínky o této farnosti se dochovaly z roku 1429.

²²⁷ FOLTÝN a kol. 2005, 564–568.

²²⁸ Dle výpovědi patra Pavla Cieslara z farnosti sv. Vojtěcha v Opavě.

²²⁹ SCHENKOVÁ 2005 — Marie SCHENKOVÁ: Uctívané obrazy ze 17. a 18. století ve východní části českého Slezska. In: Těšínsko XLVIII, 2005, 19.

Opavské z jezuitského kostela, který byl zde věnován hrabětem Štěpánem z Vrba. Údajně byl namalován kolem poloviny 17. století polskou dívkou dle předlohy obrazu Panny Marie Rudské,²³⁰ kdy Matka drží Ježíška na levém lokti, při čemž jak Kristus, tak i Panna Maria drží v ruce vládcovská žezla a na hlavách nesou korunky. P. Vojtěch Martinides, tehdejší rektor jezuitské koleje, zavádí slavnosti velkých rozměrů k příležitosti svátků Panny Marie. Pozornost při těchto oslavách byla soustředěna právě na milostivý obraz.

Jeden příběh hovoří o zázračném uzdravení dvou dívek, které tento obraz uctívaly, byť byly obě slepé, třely své oči o ruce Panny Marie, čímž se jim navrátil zrak.²³¹

Po zrušení řádu jezuitů po roce 1773 připadl chrám sv. Jiří do správy minoritům, poté vzniká jezuitská rezidence v Opavě, která patřila do svého zániku roku 1950 k haličské řádové provincii.²³²

Panna Maria Pomocná²³³

Obraz pochází z poslední třetiny 17. století. Je brán jako nejstarší dochovaný obraz Panny Marie Pomocné na území českého Slezska. Autor se snažil o zachování přesné Cranachovy kompozice. Obraz zažívá zvláštní období úcty v době po požáru města roku 1689. Opravy na obraze byly konány koncem 18. století a v roce 1810 byl doplněn o stříbrné aplikace. O úctě k tomuto obrazu Panny Marie svědčí dochované devoční grafiky umístěné ve sbírkách Slezského zemského muzea v Opavě, [18] inv. č. N 3164.²³⁴

Farní kostel sv. Josefa ve Slezské Ostravě

Jedná se o pozdně barokní jednolodní stavbu s představenou kvadratickou věží. Obraz je umístěn na pozdně barokním hlavním oltáři. Časově je zařazen do období 1780–83, věž je z 1. poloviny 20. století.²³⁵

²³⁰ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2001, 13. Tyto repliky se hojně objevovaly na Opavsku v 18. a 19. století.

²³¹ EICHLERb 1888, 228.

²³² FOLTÝN a kol. 2005, 577.

²³³ Olej, plátno, 114 x 85 cm, stříbrné pláštění. Na křížkách umístěných na obraze jsou nápisy, *Stadt Troppau den XI August 1791 Humpf*. Spodní okraj obrazu vlastní nápis *Mit deiner Hilf sehe uns an Vorm. Fend beschütze uns vor tan Hunger und Pest Vende hindan. In Todtsnot nimb dich unser an*.

²³⁴ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2001, 117.

²³⁵ NPÚ ú. o. p. v Ostravě. Ostrava 2 – Slezská Ostrava. Evidenční list nemovité kulturní památky. Farní kostel sv. Josefa., poř. č. 31916/8-2449

Madona ze Slezské Ostravy

Monumentální deska²³⁶, snad z let 1420–1440 jejím možným původem je Krakov. Byla uchována jako posvátný obraz, nalezena značně poškozena a dnešní podoba je výsledkem restaurátorské práce. Malba zachycuje dva donátory: Jsou to příslušníci rodu Tvorskovských z Tvorkova (klenotu na přilbě). Tento rod v době 1380-1440 držel Ostravu. Jedná se tedy o epitaf. Nápisová páska hovoří: Maria, Matko Boží, smiluj se nade mnou., Maria Rodičko Boží, buď naší pomocnicí. [19]

Teorie hovoří, že obraz může vyobrazovat krásnoslohou sochu, ale byl vytvořen mezi léty 1420–40 nejbližší paralelu nabízí krakovské malířství. Je tedy důkazem vztahu hornoslezského území ke Krakovu, které se v době vypuknutí husitských válek mění a přeorientovává se na Prahu.²³⁷ Restaurátorka Magdalena Černá, roku 1996 ve své restaurátorské zprávě uvádí stav desky, která byla renovována roku 1936.²³⁸ První publikace o tomto díle byly zveřejněny roku 1935 v katalogu Výstava gotického umění na Moravě a ve Slezsku, jehož autorem byl Jaroslav Helfert. Dále komu obraz neunikl pozornosti, byla Libuše Dědková v roce 1997, která dílo označuje za český import, popřípadě v něm nachází silné vlivy české tvorby a vrací jej do 1. desetiletí, maximálně do 20 let 15. století.²³⁹

Farní kostel Narození Panny Marie ve Starém Bohumíně

Bohumín, něm. Oderberg, je obec, původně byla pohraniční vsí, která leží 12 km severovýchodně od Ostravy. Kaple Panny Marie Růžencové v kostele Narození Panny Marie ve Starém Bohumíně byla postavena koncem 17. století. Již před rokem 1721 místní věřící uctívali jako zázračný obraz Panny Marie, u kterého si mnoho lidí vyprosilo uzdravení nejen těla, ale i duše.²⁴⁰

Jelikož je Bohumín pohraniční město, v minulosti povětšinou měnilo svou územní příslušnost. Historická část města se nachází na území Starého Bohumína. Jižní mariánská kaple byla přistavěna kolem roku 1600.²⁴¹ Až do roku 1492 náležel k opolskému knížectví, poté přešel pod knížectví ratibořské a to rokem 1521, až nakonec rokem 1742 byl připojeno

²³⁶ Tempera, dřevo, 170x110 cm

²³⁷ NIEDZIELENKO / VLNAS 2006, 129sq.

²³⁸ VAŽÍKOVÁ 2009, 6.

²³⁹ VAŽÍKOVÁ 2009, 7sq.

²⁴⁰ ODEHNAL1995, 28.

²⁴¹ SAMEK 1994, 80.

k těšínskému knížectví. Gotický kostel Narození Panny Marie s nejstaršími částmi, hlavní lodí a presbytářem pochází z poloviny 14. století. Roku 1850 kostel vyhořel, do čtyř let byl opraven a zároveň navýšen o polygonální zvonici.

Panna Maria Starobohumínská²⁴²

K dataci obrazu umístěného na bočním oltáři v chrámu, se domníváme, že byl namalován v druhé polovině 17. století,²⁴³ ale o skutečném původu Panny Marie Starobohumínské prozatím nevíme. Svou typologií nasvědčuje, že obraz byl zřejmě vytvořen dle předlohy *Salus Populi Romani* z kostela Panny Marie Sněžné, přesto přesnou kopií není. Gesta postav, jak Ježíška, který namísto knihy v levé ruce drží císařské jablko, tak i Matky, jsou mírně posunutá. Panna Maria je oděná do růžového šatu, s modrým pláštěm lemovaným zlatou bordurou. [20]

Roku 1857 bylo dílo přemalováno. V roce 1997 byly při restaurátorském zásahu Magdaleny Černé odkryty i četné stříbrné devocionálie, jak jinak nežli svědčící o veliké úctě k obrazu. Dále na tomto díle zřime anděla, držícího mísu s ovocem. S pohledem na Pannu Marii nabízí ovoce, vinné hrozny jako symbol eucharistie, jablko jako symbol budoucího vykoupění za hřích prvotní a třešně, plod rajskeho stromu, poznání dobrého i zlého.²⁴⁴

Farní kostel sv. Vavřince v Horním Těrlicku

O poutních do Těrlicka si můžeme přečíst zmínku faráře Friedricha Ferdinanda Chalíka zaznamenanou v buzovické kronice roku 1677. „do blízkých kostelů, kam zbožný lid rád chodí, do Frýdku, Dobré, Domaslavic, Bludovic a někdy i do Těrlicka.“²⁴⁵

Obraz Panny Marie Ustavičné pomoci

Původ obrazu se řadí do druhé poloviny 17. století,²⁴⁶ odpovídá velmi oblíbenému typu madon *Salus Populi Romani* a je zřejmé, že prodělal četné úpravy v 19. století.²⁴⁷

²⁴² Olej, dřevo, 114 x 76 cm

²⁴³ SCHENKOVÁ 2005, 20.

²⁴⁴ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2004, 56.

²⁴⁵ PINDUR 2006, 1sqg.

²⁴⁶ NPÚ, ú. o. p. v Ostravě. Horní Těrlicko (Kostelec), Obraz Panny Marie Ustavičné pomoci. Evidenční list nemovité kulturní památky. Farní kostel sv. Vavřince., poř. č. 751. Dílo je vedené jako obraz z 1. poloviny 17. století. Zároveň je v evidenčním listu zaznamenáno, že se farní kronika zmiňuje o původu obrazu již ve 14.

Olejová přemalba na dřevě je pokryta zpracovanou textilií, která Panně Marii s Ježíškem vytváří světlý šat. Mariin béžový plášť je zdoben zlatými výšivkami esíček. [21]

Můžeme říci, že se jedná o koláž, poněvadž inkarnáty rukou, nožičky, dále kniha i květy jsou na textil zachyceny hřebíčky. Kovové a kamenné a stříbrné aplikace, snubní prsteny, brože a řetízky jsou umístěny na obraze pod sklem jako dary věřících. Malý Ježíšek, sedící na koleně Matky, přidržuje v levé ruce rozevřenou knihu položenou na svých kolencích, v pravé drží jeden květ z lilie, kterou Panna Maria drží ve své pravé ruce. Rozměry obrazu činí 133 x 86 cm. Původně byl umístěn ve starém kostele v Těrlicku, dnes je jeho umístění na evangelijní straně stěny u triumfálního oblouku směrem k lidu. Kolem něj jsou vystaveny zlacené a stříbrné votivní dary. Obraz je korunovaný, na pozadí s dvanácti hvězdami kolem Mariiny hlavy. Do současnosti čeká na restaurování, což jeho stav značně vyžaduje.

Poutní chrám Panny Marie a farní kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Zlatých Horách

Původně zvaný Cukmantl, byla báňská osada vytvořena pro hornické obyvatelstvo k dolování drahých kovů. O hoře této hoře, v pramenech zvané Gottesgab jsou zachovány nejstarší písemné zmínky z roku 1263.²⁴⁸ Jedná se o „nejnovější“ mariánské poutní místo na hoře původně Gottesgab, Cukmantlu v rakouském Slezsku,²⁴⁹ jehož kořeny sahají do 18. století.²⁵⁰ V době josefínských reforem hrozilo, že bude poutní kostel zrušen, avšak tehdejší pater tyto procesy usměrnil a tím i zamezil likvidaci poutního chrámu. Výstavbu nového kostela uskutečnil v roce 1834–1841 stavitel Josef Melcner.²⁵¹ Chrám byl však roku 1973 zcela zbořen, o čemž jsou dochované četné zprávy v Archivu ostravsko-opavského biskupství. Poutní grafiky dokládají, jak původně poutní kostel vypadal. [22]

století. Agrafu na hrudi Panny Marie daroval generál jménem polského krále, který roku 1683 táhl s vojskem na Vídeň.

²⁴⁷ SCHENKOVÁ/OLŠOVSKÝ 2004, 107sq.

²⁴⁸ VANÍČKOVÁ/DOKOUPIL 2000, 173.

²⁴⁹ EICHLER 1887b, 315.

²⁵⁰ WEIS 2003, 43.

²⁵¹ SCHENKOVÁ 1991, 249.

Obraz Panny Marie Pomocné

K původu obrazu legenda praví o době obléhání města Švédy, konkrétně k roku 1647. Tehdy žena místního řezníka Anna Thannheiserová, poté, co utekla před švédskými vojsky do lesa, zde porodila syna Martina. Když dospěl, usadil se v Prudníku a zde se také stává váženým měšťanem a radním. Jeho dcera, Dorota Rozálie Weisssová nad místem narození svého otce nechala v lese na stromě umístit místním soukeníkem Františkem Bockem a tkalcem z Cukmantelu Danielem Adolfem²⁵² obraz Panny Marie. Stalo se tak roku 1718,²⁵³ kdy byl obraz namalován. Na tomto místě, na hoře Gottesgab, podle výpovědi dvou mužů se objevila neobyčejná zář a zdálo se, jako by se Panna Maria na ně usmívala. Toto bylo opakovaně vypovězeno od dalšího lidu, načež církevní komise několikrát prozkoumala tento jev.²⁵⁴ Záhy se o něm začalo hovořit, jako o obraze zázračném. Již roku 1727 byla pro obraz vybudována dřevěná kaple. O dva roky později biskupská komise potvrdila čtyři nevídaná uzdravení a obraz byl roku 1729 uznán za zázračný.²⁵⁵ Ještě téhož léta, konkrétně 21. srpna, byl přenesen do farního kostela za procesí lidu, kde jej nalezneme i dnes na hlavním oltáři.²⁵⁶ Po přenesení do farního chrámu se nám také dochovává událost, o které se vypráví, že se roku 1833 neopatrností vzňal oltář, na kterém byl obraz umístěn, a i když hlavní oltář tehdy shořel, obraz nebyl nijak poškozen.²⁵⁷

Milostný obraz²⁵⁸ byl namalován *Simonem Schwarzerem*²⁵⁹ podle přelohy Panny Marie Pasovské od *Lucase Cranacha*.²⁶⁰ [23] V kompozici a gestech se dílo neliší. Rozdílné jsou ovšem inkarnáty Ježíška a Panny Marie. Obraz překrývá stříbrná, pozlacená aplikace. Dále korunky a na pozadí obrazu jsou stříbrné hvězdy. Po přenesení původního obrazu do farního kostela byla pro poutní místo²⁶¹ vytvořena kopie a tou byl obraz nahrazena v roce 1764.²⁶² [24] Jeho četné kopie dokazují velkou úctu věřících. Takovými jsou kupříkladu obraz Panny Marie Pomocné z konce 18. století z farního kostela Nejsvětější Trojice v Zátoru, či obrazy umístěné ve sbírkách Slezského zemského muzea v Opavě, kterými jsou: obraz Panny Marie Pomocné z farnosti v Bílsku, vytvořený známým opavským malířem *Ignácem*

²⁵² EICHLER 1887b, 316.

²⁵³ SCHENKOVÁ 1991, 249.

²⁵⁴ EICHLER 1887b, 316.

²⁵⁵ Eichler hovoří o šesti nevídaných uzdravení, přičemž na základě lékařských vyšetření byl konečně obraz uznán za zázračný.

²⁵⁶ SCHENKOVÁ 1991, 249.

²⁵⁷ EICHLER 1887b, 316.

²⁵⁸ Olej, plátno, 150 x 100 cm.

²⁵⁹ O malíři nemáme bližší informace. Víme jen, že působil počátkem 18. století v Prudníku.

²⁶⁰ SCHENKOVÁ 2001, 68.

²⁶¹ Na místě stála dřevěná kaple. Po přenesení obrazu byla v roce 1743 přestavena.

²⁶² SCHENKOVÁ 2001, 68. Kopii tohoto obrazu je z 19. století nalezneme také v sakristii v Heřmanovicích.

Güntherem. V muzeu se nachází obraz fulneckého malíře *J. J. Frömmela* (1754—1814) se stejným námětem, namalovaný v roce 1814.²⁶³

VII. Závěr

Druhý vatikánský koncil přednesl k tématu Panně Marii celou osmou kapitolu věroučné konstituce o církvi „*Lumen Genium*“ z roku 1968.²⁶⁴ Tímto se však neuzavírají úvahy o Panně Marii jakožto matce Spasitele, která je matkou církve. Je více než jasné, že i katolická církev se neustále vyvíjí, nalézá nové cesty v pochopení, srovnávání a prezentování svého učení, a takto podobně se vyvíjí úcta k Panně Marii, s tím spojené i poutní svatyně, každý obraz a místo uctívané, které mají svůj půvab, takový jaký jim byl vtisknut v průběhu dějin a dodnes si uchovávají svůj neobyčejný ráz. Církev toto schvaluje ve zdravé míře a v pravé nauce s ostatními ohledy na jednotlivá období, místa, povahu a ducha věřících, tak jak tomu bylo předpovězeno: „Budou mě blahoslavít všechna pokolení, protože veliké věci mi učinil Mocný“ (Lk 1, 48-49)

Úcta na území Slezska představuje ještě mnoho bádání a je jistě studnou pro nové poznatky v oborech historie, dějin umění, teologie i etnografie.

²⁶³ SCHENKOVÁ 1991, 249.

²⁶⁴ LUMEN GENTIUM 1968, 83sqq.

VIII. Přílohy

8.1 Seznam literatury

Monografie:

BANAŠ/ KOZAK 1914 — Pavel BANAŠ / Stefan KOZAK S: Nasledownictwa innesbruckiego obrazu Lukaczce Cranacha Starszego Maria s dzieciatkiem na Ślasku. Petersburg 1914

BARTOŠ/SCHULZ/TRAPL 2000 — Josef BARTOŠ / Jindřich SCHULZ / Miloš TRAPL: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Olomouc 2000

DIREKTÁŘ 2007 — Direktář o lidové zbožnosti a liturgii: směrnice a zásady. Kostelní Vydří 2007

EICHLER 1887 — Karel Eichler: Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku díl 1. Brno 1887

EICHLER 1887 — Karel Eichler: Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku díl 2. Brno 1887

FIALA 2001 — Jiří FIALA (ed.): České písně ze slezských válek. Olomouc 2001

FUKALA 2007 — Radek FUKALA: Slezsko - neznámá země Koruny české: knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740, České Budějovice 2007

GALLUS 2009 — Anonymus GALLUS: Kronika a činy polských knížat a vládců. Praha 2009, 162.

HOSÁK 2004 — Ladislav HOSÁK: Historický místopis země Moravskoslezské. Olomouc 2000

GAWRECKI 1997 — Dan GAWRECKI 1998: Hlavní problémy výzkumu dějin českého Slezska od roku 1742 do současnosti. In: HORÁK/VAISHAR 1997 — Miloš HORÁK / Antonín VAISHAR (ed.): Encyklopedie obcí Moravy a Slezska. s. 1. 1997

INDRA 1981 — Bohumír INDRA: Opavští malíři od poloviny 16. století do druhé třetiny 19. století. Opava 1981

KODEX KANONICKÉHO PRÁVA 1994. s. 1. 1994

KRSEK 1996 — Ivo KRSEK, Umění baroka na Moravě a ve Slezsku. Praha 1996

KUBINA 1923 — Maximilián KUBINA: Poutní kostel Marie „Pomocné“ na Uhlířském Vrchu u Bruntálu. Jeho vznik a historie. s.l. 1923

LINDNER 1995² — Klaus LINDNER: Zwischen Oder und Riesengebirge. In: Schlesische Karten aus fünf Jahrhunderten 1987

LUMEN GENTIUM 1968 — Lumen Gentium, s.l. 1968

NIEDZIELENKO / VLNAS 2006 — Andrzej NIEDZIELENKO — Vít VLNAS (ed.): Svatý obraz a jeho putování. In: Slezsko perla v České koruně: tři období rozkvětu vzájemných uměleckých vztahů (kat. výst.). Praha 2006

NOVÁK 1951 — Václav NOVÁK: Wielandovy mapy Slezska. In: Slezský sborník č. 49. 1951

ODEHNAL 1946 — Jan M. ODEHNAL: Cvilín: (Krnovský kopeček): Poutní místo západního Slezska. Krnov 1946

ODEHNAL 1995 — František ODEHNAL: Poutní místa Moravy a Slezska. Debora, Praha 1995

SAMEK 1994 — Bohumil SAMEK: Umělecké památky Moravy a Slezska 1 [A/I]. Praha 1994

SAMEK 1999 — Bohumil SAMEK: Umělecké památky Moravy a Slezska 2 [J/N]. Praha 1999

SEMOTANOVÁ — Eva SEMOTANOVÁ: Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí. Praha 2002

SEMOTANOVÁ 2002 — Eva SEMOTANOVÁ: Atlas zemí Koruny české. Praha 2002

SCHENKOVÁ 2001 — Marie SCHENKOVÁ: Barokní malířství a sochařství v západní části českého Slezska. Opava 2001

SCHENKOVÁ 2004 — Marie SCHENKOVÁ: Barokní malířství a sochařství ve východní části českého Slezska. Opava 2004

ŠTAJNOCHR 2000 — Vítězslav ŠTAJNOCHR: Panna Maria divotvůrkyně: nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa. Uherské Hradiště 2000

URBANEC 2009 — Jiří URBANEC, Literární Slezsko a český stát do nástupu baroka. Opava 2009

VICHNER/VACÍK/MIKOLÁŠ 1936 — Jan VICHNER / Karel VACÍK / J. L. MIKOLÁŠ (ed.): Slezský rok. Sborník literární a umělecké práce českého Slezska. Frýdek 1936

VAŽÍKOVÁ 2009 — Kateřina VAŽÍKOVÁ: Madona ze Slezské Ostravy. Pokus o ikonografickou interpretaci a zařazení do kontextu středoevropského umění. Ostrava 2009

WEIS 2003 — Martin WEIS: Mariánské květy. s.l. 2003

ŽÁČEK 2004 — Rudolf ŽÁČEK: Dějiny Slezska v datech. Praha 2004

ŽÁČEK 2005 — Rudolf ŽÁČEK: Slezsko. Praha 2005

ŽMUDA 2009 — Ginter ŽMUDA: Likwidacja i odbudowa sanktuarium Panny Maryi Pomocnej (Maria Hilf) w Złotyach Horach. Opole 2009

Slovníky

RULÍŠEK 2001 — Hynek RULÍŠEK: Postavy, atributy, symboly, slovník křesťanské ikonografie. Alšova jihočeská galerie Hluboká nad Vltavou 2001

Články a příspěvky ve sbornících

KNAPÍK 2009 — Jiří KNAPÍK: Acta Historica Universitatis Silensianae Opaviensis. Ideje, iluze a realita v dějinách, In: UHLÍŘ Dušan: Přes Slezsko na Moravu... Cesty polských panovníků Moravou, Opava: Slezská Univerzita 2/2009, 61-68

PINDUR 2006 — David PINDUR: Poutní tradice na Frýdecku v pozdním baroku. In: Těšínsko XLIX, 2006, 1-8

ROYT 1995 — Jan ROYT: Úcta k obrazům a Libri Carolini. In: Posvátný obraz a zobrazení posvátného 1995, 74-79

SCHENKOVÁ 1997 — Marie SCHENKOVÁ: Poutní místa ve Slezsku. In: Vlastivědné listy XXIII, 1997, 19-23

SCHENKOVÁ 1991 — Marie SCHENKOVÁ: Motiv Panny Marie Pomocné ve Slezském malířství 18. století. In: Časopis Slezského zemského muzea – B XL, 1991, 247-251

SCHENKOVÁ 2005 — Marie SCHENKOVÁ: Uctívané obrazy ze 17. a 18. století ve východní části českého Slezska. In: Těšínsko XLVIII, 2005, 19-23

VACHOVÁ 1977 — Zdena VACHOVÁ: Ještě k ikonologii a ikonografii lidové malby na skle. In: Časopis Slezského zemského muzea – B XXVI, 1977, 164-165

Encyklopedie

FOLTÝN 2005 — Dušan FOLTÝN (ed.): Encyklopedie Moravských a Slezských klášterů. Libri. Praha 2005

VANÍČKOVÁ/DOKOUPIL 2000 — Vladimíra VANÍČKOVÁ / Lumír DOKOUPIL (ed.): Encyklopedie Slezska. Ostrava 2000

Diplomové práce:

SVOBODOVÁ 1998 — Marie SVOBODOVÁ: Poutní kostel Panny Marie na Cvilíně (diplomová práce na Filosoficko – přírodovědecké fakultě Slezské Univerzity v Opavě). Opava 1998

SIRNÝ 2006 — Lukáš SIRNÝ: Geoinformatická podpora charakteristiky obyvatelstva Českého Slezska (bakalářská práce na Hornicko-geologické fakultě Vysoké školy báňské - Technické Univerzity Ostrava). Ostrava 2006

8.2 Seznam pramenů

NPÚ, ú. o. p. v Ostravě. Ostrava 2 – Slezská Ostrava. Evidenční list nemovité kulturní památky. Farní kostel sv. Josefa., poř. č. 31916/8-2449

NPÚ, ú. o. p. v Ostravě. Horní Těrlicko (Kostelec), Obraz Panny Marie Ustavičné pomoci. Evidenční list nemovité kulturní památky. Farní kostel sv. Vavřince., poř. č. 751

8.3 Seznam vyobrazení

Tab. 1 Mapa Slezska od Martina Helwiga z roku 1561. Reprodukce z LINDNER 1995²

Tab. 2 Mapa Slezska od Abrahama Ortelia z roku 1570. Reprodukce z LINDNER 1995², 22.

Tab. 3 Mapa Slezska od rytce Davida Custodise z roku 1626. Reprodukce z SEMOTANOVÁ 2002, 24.

Tab. 4 Kolorovaná mapa s vyobrazením Horního a Dolního Slezska, mědirytina, nedatováno, Reprodukce z SEMOTANOVÁ 2002, 29.

Tab. 5 Obraz Panny Marie Utěšitelky z chrámu Panny Marie Těšitelky v Bruntále, kolem roku 1531, přemalba, 2. čtvrtiny 18. století. Foto: M. Dobešová

Tab. 6 Devoční grafika Panny Marie Těšitelky z Bruntálu, 1531, 8,3x13,6 cm. Text na obrázku je: Jeilige MARIA / bütt für uns", "MARIA Trost / bey denen O. O. Patribus / Patrum Scholarum in Freudenthal / von 1531 bis 1753 / alt 222 Jahr". Opava, SZMO Inv. číslo: N 3342. Reprodukce z archivu SZMO

Tab. 7 Obraz Panny Marie Pomocné, olej, plátno, 96 x 65 cm, Uhlířský vrch u Bruntálu, poutní kostel Panny Marie Pomocné, hlavní oltář. Foto: M. Dobešová

Tab. 8 Devoční grafika milostného obrazu Panny Marie Bolestné na Cvilíně. Autor: Andreas Schweigl, vyryl Gottfried Bernard Götz. (PM s pohledem na poutní kostel a kostel minoritů). Reprodukce z archivu SZMO

Tab. 9 Obraz Panny Marie Bolestné, 1683, olej, plátno, 225 x 170 cm, nesignováno, Cvilín, poutní kostel Povýšení sv. Kříže a Panny Marie Bolestné, na zadní straně oltáře. Foto: M. Dobešová

Tab. 10 Obraz Panny Marie Bolestné, 1690, olej, plátno, Cvilín u Krnova, poutní kostel Povýšení sv. Kříže a Panny Marie Bolestné, hlavní oltář. Foto: M. Dobešová

Tab. 11 Obraz Panny Marie s Ježíškem, polovina 17. století, olej, plátno, 110 x 68 cm, Horní Domaslavice, farní kostel sv. Jakuba Většího, hlavní oltář. Foto: Martin Chlebek

Tab. 12 Obraz Panny Marie Hrabyňské, přelom 15.-16. století, Hrabyň, poutní kostel Nanebevzetí Panny Marie, boční oltář. Foto: P. Edmund Kempný

Tab. 13 Obraz Panny Marie Fryštátské, 1694, olej plátno 104 x 76 cm, Karviná-Fryštát, farní kostel Povýšení svatého Kříže, jižní Mariánské kaple. Foto: M. Dobešová

Tab. 14 Obraz Panny Marie s dítětem, kolem roku 1791, Olej, plátno, 275 x 150 cm, Lískovec, filiální kostel sv. Judy Tadeáše a Šimona, pod kruchtou: Foto: M. Dobešová

Tab. 15 Zaniklý milostný obraz Panny Marie Opavské napodobující typ Panny Marie Rudské, zničen 1945, fotoarchiv SZMO sign. B66.432. Reprodukce: archiv SZMO

Tab. 16 Obraz Panny Marie Opavské, kopie původního milostného obrazu zničeného 1945, Opava, bývalá kolej jezuitů s kostelem sv. Jiří a sv. Vojtěcha, hlavní oltář, fotoarchiv SZMO sign.16 A70.276. Reprodukce z archivu SZMO

Tab. 17 Votivní dary k obrazu Panny Marie z Opavy, Opava, fotoarchiv SZMO, sign. A22-3.93. Reprodukce z archivu SZMO

Tab. 18 Devoční grafika obrazu Panny Marie Pomocné, Opava, archiv SZMO, inv. č. N 3164. Reprodukce z archivu SZMO

Tab. 19 Madona s dítětem ze Slezské Ostravy, kolem 1420–1440, tempera, dřevo, 170x110 cm, Slezská Ostrava, farní kostel sv. Josefa, hlavní oltář. Foto: M. Dobešová

Tab. 20 Obraz Panny Marie Starobohumínské, snad 2. polovina 17. století, olej, dřevo, 114x76 cm, Starý Bohumín, farní kostel Narození Panny Marie, boční oltář. Foto: M. Dobešová

Tab. 21 Obraz Panny Marie Ustavičné pomoci, 2. polovina 17. století, přemalba 19. století, olej, textil, kovové, kamenné a stříbrné aplikace, dřevo, 133 x 86 cm, Horní

Těrlicko, farní kostel sv. Vavřince, evangelijní strana stěny u triumfálního oblouku směrem k lidu. Foto: M. Dobešová

Tab. 22 Poutní grafika s vyobrazením Panny Marie Pomocné ze Zlatých Hor „Maria Hilf bei Cuctmantel.“, rytina, fotoarchiv SZMO sign. A24.93-1. Reprodukce z archivu SZMO

Tab. 23 Obraz Panny Marie Pomocné, 1718, olej, plátno, 150 x 100 cm, Zlaté Hory, farní kostel Nanebevzetí Panny Marie ve Zlatých Horách, hlavní oltář. Foto: Barbora Štefková

Tab. 24 Kopie obrazu Panny Marie Pomocné, kolem roku 1764, olej, dřevo, Zlaté Hory, poutní chrám Panny Marie, hlavní oltář. Foto: Barbora Štefková

8.4 Resumé

Zázračné a milostné obrazy Panny Marie ve Slezsku

Cílem bakalářská práce byla snaha o shrnutí literatury k úctě mariánské v oblasti českého Slezska. První část práce je zaměřena na historické vymezení území českého Slezska, následuje mariánská úcta ve středověku i novověku s vyzdvižením osobností malířské tvorby. Dále se soustřeďuje na původ milostných, zázračných a uctívaných obrazů Panny Marie, jednak z pohledu legendického, tak i faktického. Většina obrazů se obecně váže k období od pozdní gotiky do konce baroka. Práce především představuje kompilát sesbírané české literatury, která se ve valné většině pojí s poutními lokalitami a tím i s uctívanými obrazy. Tímto představuje katalog nejznámějších obrazů v prostředí českého Slezska. Práce však zdaleka neobsahuje celistvý pohled na úctu v českém prostředí území slezského. Místa zvláštní úcty mají své další lokality menšího rozsahu, které jsou dosud neprobádané a jejich osudy neméně zajímavé.

Klíčová slova:

zázračný obraz

deskový obraz

mariánská úcta

poutní místo

Slezsko

lidová úcta

8.5 Abstrakt

Miraculous Pictures Of Virgin Mary In Silesia

The aim of my bachelor work was to summarize literature to Marian cult in the area of Czech Silesia. The first part deals with historical definitiv the area of Czech Silesia, then Marian cult in the Middle-Age and the New-Age aimed at personalities of painting creation. Then is concentrated on origin of miraculous and tributed pictures of Virgin Mary from legend and factual point of view. Most of pictures is connected with late gothic period till the end of baroque period. The work compiles the Czech literature connected with pilgrimages and tributed pictures. Through this it is catalogue of the best known pictures in the area of Czech Silesia. But it is not total view, because there are another small localities which have special cult places not yet discovered but with interesting fates.

Key words:

miraculous picture

panel picture

marian cult

pilgrimage

Silesia

folksy devotion

Počet stránek 69

Počet slov 23 239

Znaky (bez mezer) 130 513

Znaky (včetně mezer) 154 622